

Az ógörög zsegtől a Pindaros-imitációkig

Ungvárnémeti Tóth László görög verseinek keletkezéstörténete

KEISZ Ágoston

ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnázium, vezetőtanár;

ELTE BTK, XVIII–XIX. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, doktorjelölt

ORCID: 0009-0000-5921-6787

From ancient Greek juvenalia to imitations of Pindaros. The genesis of the Greek poems of UNGVÁRNÉMETI TÓTH László

Abstract | In the present paper I describe the process that led to the publication of the Ancient Greek-Hungarian bilingual poetry book (*Görög versei. Magyar tolmácsolattal*) by UNGVÁRNÉMETI TÓTH László in July, 1818. In the first chapter I analyse previously unidentified early versions of UNGVÁRNÉMETI TÓTH's Ancient Greek poems. I managed to identify ten Ancient Greek poems in a manuscript from March 1814 and in a letter from October 1815, that he later published in a revised form in Hungarian and/or Greek. Through a detailed analysis of the texts, I show how and why UNGVÁRNÉMETI TÓTH revised his poems as his knowledge of Ancient Greek developed. In the second part of the article, I separate different stages in the long genesis of UNGVÁRNÉMETI TÓTH's Greek poems, based on the remarks found in his letters, books and manuscripts. The first period lasted until March 1814, when he sent ten Ancient Greek poems to KAZINCZY Ferenc, whom he asked to support him in publishing the texts. The second phase of the work took place in late 1815 and early 1816, when as a medical student in Pest he revised the Greek poems and composed new ones, hoping to publish them soon. This did not happen in 1816, and during this period before the publication of the Hungarian–Greek bilingual volume in July 1818, he wrote further Greek poems, including his most important ones, which imitated the poetry of PINDAR. I also examine the intellectual influences on the poet, including the presence of a neo-humanist approach. As an appendix to this article, I publish a new transcription and a Hungarian translation of his early Greek poems sent to KAZINCZY in 1814.

Keywords | classicism, classical philology, imitation, Ancient Greek poetry, manuscripts

„Harmadik pontomra, hogy görög verseimet ismét le tisztáltam, 's' a' t. azt jegyzem meg, hogy azok csak nem egészen újakká születtek” – írja Ungvárnémeti Tóth László 1815. október 21-én Kazinczy Ferencnek.¹ Más megjegyzései is arra utalnak, hogy Ungvárnémeti Tóth – részben tanácsok alapján, részben saját elhatározásából – a klasszicista alkotói módszernek megfelelően folyamatosan csiszolgatta, javítgatta görög és magyar nyelvű költeményeit, mígnem 1816. évi magyar² és 1818. évi görög–magyar³ kötetekben közre nem bocsátotta azokat.

Ungvárnémeti Tóth görög verseinek szövegváltozatairól⁴ ezidáig semmit nem tudunk, a görög versek születésének folyamatát pedig csak elnagyoltan ismertük.⁵ A már ismert szövegek alaposabb vizsgálata azonban sok új információval szolgál. Egyrészt sikerült Kazinczy és Ungvárnémeti Tóth 1814. márciusi első levélváltásához⁶ kapcsolnom azt a kéziratos görög versesfüzetet, amely nyomtatásban először Ungvárnémeti Tóth műveinek kritikai kiadásában jelent meg.⁷ További vizsgálódásaim során kiderült az is, hogy a kéziratos görög szövegek egy része a költő 1816. és 1818. évi kötetében publikált magyar és görög verseinek első ismert szövegváltozatát tükrözik, így irodalmunkban talán példátlan módon ógörög nyelvű „zsengék” eredeti szövegét hasonlíthatjuk későbbi, „érett” változataikhoz. A Kazinczyhoz írt levelek, a két verseskötet jegyzeteiben, glosszáiban olvasható személyes megjegyzések, valamint a versek szövegének alaposabb vizsgálatával pedig az eddiginél sokkal részletesebben rekonstruálhatjuk Ungvárnémeti Tóth görög verseskötethez vezető alkotói útjának állomása- it, személetének formálódását és tudásának gyarapodását.

- 1 UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Művei*, kiad. MERÉNYI Annamária és TÓTH Sándor Attila, a görög szövegeket gondozta BOLONYAI Gábor, Régi magyar költők tára: XVIII. század 9 (Budapest: Universitas Kiadó, 2008), 580. Lásd a kötetéről készült recenziót is: KEISZ Ágoston, „Ungvárnémeti Tóth László *Művei*”, *Irodalomtörténet* 92 (2011): 110–115.
- 2 UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Versei* (Pesten: Trattner János Tamás betűivel, 1816). Modern szövegkiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 219–344.
- 3 UNGVÁRNÉMETI TÓTH László *Görög versei Magyar tolmácsolattal* (Pesten: Trattner János Tamás betűivel, 1818). Modern szövegkiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 345–459.
- 4 A szövegek változásainak leírásakor a Debreczeni Attila által kidolgozott fogalmi rendszert követem; különösen a szövegidentitás fogalmának használata gyümölcsöző az eltérő nyelvű szövegek különböző változatainak vizsgálatakor. DEBRECZENI Attila, *Csokonai költői életművének kronológiai rendje* (Budapest–Debrecen: Akadémiai Kiadó–Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012), 17–21.
- 5 A görög versek nem keltek nagy érdeklődést a kutatók körében. Thewrewk Árpád 1875-ben megjelent ismertetésén kívül nincsen szakirodalom Ungvárnémeti görög nyelvű verseiről. THEWREWK Árpád, „Egy magyar mint görög versíró”, *Nyelvtudományi Közlemények* 12 (1875): 443–480. A görög versek háttéréről lásd még UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 42–48.
- 6 A versesfüzet és a levelek datálását lásd KEISZ Ágoston, „Ungvárnémeti Tóth László 1814 márciusában: Ungvárnémeti Tóth László és Kazinczy Ferenc kapcsolatfelvétele” in *Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila és GÖNCZY Monika (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010), 440–450.
- 7 A kézirat leírását, a görög versek új átíratát és magyar prózafordításukat lásd jelen tanulmány végén. A kéziratok első szövegkiadását lásd: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 488–494.

1. Tartalom és forma: a görög szövegek átdolgozási folyamata

a) A görög és magyar szövegek változatai

Az Ungvárnémeti Tóth-szövegek keletkezéstörténetének rekonstruálását igencsak megnehezítette az a körülmény, hogy a költő Bécsben 1820. augusztus 31-én bekövetkezett váratlan halálát követően kéziratos hagyatéka elkallódott, így források híján szövegeinek változatait lehetetlen volt vizsgálni. Merényi Annamária kutatásainak eredményeként⁸ azonban a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárából a nyomtatott kötetekből már ismert magyar nyelvű Ungvárnémeti Tóth-szövegek kéziratos szövegváltozatai kerültek napvilágra, így négy magyar nyelvű szöveg esetében tanulmányozhatóvá vált Ungvárnémeti Tóth szövegjavító-alakító módszere.⁹

A magyar nyelvű szövegek mellett Merényi hírt adott egy datálatlan görög nyelvű versesfüzetről¹⁰ is, amely Ungvárnémeti Tóth kézírásával három ódát és hét görög epigrammát, egy német szonettet, valamint vélhetően egy másik kéz írásával további két görög epigrammát tartalmaz. Ezt a kis füzetkét Ungvárnémeti Tóth minden valószínűség szerint első, Kazinczyhoz írt levele mellékleteként küldte el Széphalomra 1814 márciusában.¹¹

A görög versfüzet szövegei elsősorban nem költői értékük miatt kelhetnek érdeklődést, hanem azért, mert a tíz szövegből hét átdolgozott és/vagy lefordított változatban a későbbi két nyomtatott verseskötetekben is helyet kapott. A szövegeken Ungvárnémeti Tóth jelentős változtatásokat hajtott végre, így a Merényi Annamária által vizsgált magyar szövegváltozatok mellett a görög szövegek fejlődéstörténetének bizonyos részletei is előttünk állnak.

A kéziratos füzetten kívül Ungvárnémeti Tóth három olyan görög versét ismerjük még, amelynek ránk maradt autográf kézirata és attól több ponton eltérő nyomtatott változata. Kazinczy Ferencnek 1815. október 21-én írt levelében magyar fordítás nélkül a költő három görög epigrammát küldött Széphalomra,¹² amelyek néhány helyen módosított szöveggel az 1818. évi kétnyelvű kötetben is megjelentek. Az epigrammák ké-

8 MERÉNYI Annamária, „Ismeretlen Ungvárnémeti-manuscriptumok az MTA Kézirattárában és a Debreceni Református Kollégiumban”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 107 (2004): 377–384.

9 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 26–27, 613–615; MERÉNYI Annamária, „...»s az ifjú kilencz esztendeig gyalulgathat rajtok«: Ungvárnémeti Tóth László korrekciós írói gyakorlata” *Irodalomtörténeti Közlemények* 112 (2008): 477–485.

10 MERÉNYI, „Ismeretlen Ungvárnémeti...”, 378.

11 Ungvárnémeti Tóth és Kazinczy kapcsolatfelvételéhez és a görög versek datálásához lásd KEISZ, „Ungvárnémeti Tóth László 1814 márciusában...”

12 A levelet lásd UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 579–581. Az Ungvárnémeti Tóth-összkiadásban a három epigramma a kétnyelvű kötetben publikálttal teljesen megegyező szöveggel szerepel, noha a versek ezen változata a levél kéziratában több ponton eltér az 1818-ban kötetben kinyomtatott variációtól. A Kazinczy-nak elküldött epigrammáknak a levél kéziratával pontosan megegyező átíratát lásd KAZINCZY Ferenc, *Levelezése*, kiad. (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő és mások, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) Soós István, 25 köt. (Budapest–Debrecen, 1890–2013), 13:227.

sőbb Vályi Nagy Ferenchez is eljutottak,¹³ akinek Kazinczy hagyatékában fönmaradt, a szöveg latin és magyar fordításait tartalmazó, az epigrammákhoz megjegyzéseket fűző levelében is szerepel a versek több másolási hibát tartalmazó szövege.¹⁴

Az eddig ismert negyerről¹⁵ ezzel tizennégyre emelkedik Ungvárnémeti Tóth azon nyomtatott szövegeinek száma, amelynek ismerjük valamilyen korábbi kéziratos szövegállapotát. Ezen felül tanulmányozhatóvá válik a különböző nyelvek közötti átfordítás művelete is, noha sajnos azt egyik vers esetében sem tudjuk megállapítani, melyik nyelven született az első változat.

A különböző szövegváltozatok között nagy különbségek vannak, noha ezek – néhány kivételtől eltekintve – inkább stilisztikai, esetenként metrikai természetűek. A versek között olyan is akad (például az Εἰς τοῦ Καρλοβουκίου¹⁶), amelyben Ungvárnémeti Tóth a szöveg szinte minden szavát kicserélte. A nagy különbségek dacára mégis egyazon szövegidentitás szövegváltozatainak tekinthetjük a mégoly nagy változásokon keresztülment szövegeket is, hiszen az alapgondolat, a szöveg jelentése, gondolatmenete, sőt – legtöbbször – nyelvi szerkezete nem különbözik. E szoros tartalmi egyezések segítségével azonosíthatók az 1814. évi görög versek későbbi szövegváltozatai azokban az esetekben is, amikor későbbi görög szövegváltozatot nem, csupán magyar fordítást ismerünk.

A szövegidentitások tartalmi alapon történő meghatározása mellett szól az is, hogy maga Ungvárnémeti Tóth is azonosnak tartja a szövegek különböző változatait, hiszen 1818-ban a görög versekhez készített jegyzeteiben így ír: „Még Kazinczit sem ismerte a’ Görög Versköltő, mikor ezen Epigramma íratott.”¹⁷ Ezt a megjegyzését egy olyan epigrammára teszi, amelynek hat sorából ötben – egy kivételével – minden szót kicserélt az 1814, tehát Kazinczy megismerése előtti időszaknak a kéziratos versfüzetből ismert szövegéhez képest.

Ungvárnémeti Tóth 1818-ban a magyar és görög szövegében erősen különböző III. ódához írt jegyzetben így ír a görög és a magyar szövegek kapcsolatáról: „Egy kertből való tehát mind a’ két virág, ’s egyenlő szaga, ’s formája első vizsgálattal; de a’ külömbféle színelet, ’s árnyékozat által szoros öszvevetés szerint, hol egyik, hol másik kellemebb.”¹⁸ A kert és a virágok metaforájával Ungvárnémeti Tóth lényegében az eltérő nyelvű versek azonos „szövegidentitásának” fogalmát írja körül. A kép igaz lehet arra is, ahogyan a szövegeket javítgatta: a virágok azonosak maradnak akkor is, ha közben megnőnek, és a kertész időnként megmetszi őket. Ezt a párhuzamot erősíti az is,

13 Arra vonatkozó közvetlen adatunk sajnos nincsen, hogyan kerültek Vályi Nagyhoz az epigrammák. A pataki professzor mindenesetre úgy kezelte a szövegeket, mintha ókori epigrammák lennének. Elemzésének központi eleme a latin és a magyar fordítás, ezért feltételezhető, hogy a versek fordítás céljából kerültek hozzá. A küldő minden bizonnyal Kazinczy lehetett, hiszen Ungvárnémeti Tóth neki küldte el a verseket, és Vályi Nagy válasza is az ő iratai között maradt fenn.

14 KAZINCZY, *Levelezése*, 13:260–262. (1815. november 4.)

15 „Ungvárnémeti Tóth Lászlónak összesen négy olyan, több változatban is megmaradt költeménye létezik, melyek esetében autográf kézirattal is rendelkezünk.” UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 613.

16 Az epigrammákra ebben a fejezetben az 1814-ben Kazinczynek küldött változat címével hivatkozom. A kéziratos görög versek címét a szerző által Kazinczynek elküldött kéziratban használt formában idézem. Ez esetenként ékezetek hiányát, egyéb hibákat is jelenthet.

17 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 418.

18 Uo., 381.

hogy az 1814. évi görög versek és az 1816. évi magyar nyelvű kötet azonos gondolatmenetű szövegei között sincsen nagyobb különbség, mint az 1818-as kétnyelvű kötet ver-spárjai esetében.

A görög versek szövegváltozatai magyarul és görögül maradtak ránk. Az összesen tíz, első szövegforrásában görög nyelvű szövegidentitás között három olyan van, amelynek későbbi szövegállapota csak magyar fordításban jelent meg 1816-ban, négy szövegidentitás későbbi szövegállapota görögül és magyarul csak az 1818. évi görög-magyar kötetből ismertek, három további szövegidentitás különböző szövegállapota viszont az 1816. évi magyar és az 1818. évi kétnyelvű kötetbe is bekerültek, így ez utóbbiaknak a kéziratossal együtt összesen négy ismert szövegváltozatuk van: két magyar és két görög nyelvű. A görög szövegek változásai 1814 és 1818 között a legnagyobb mértékűek, az 1815-ből ránk maradt három epigramma szövege később már csak kisebb mértékben változott.

A szövegidentitásokat és a hozzájuk kapcsolódó szövegállapotokat az alábbi táblázatban foglalhatjuk össze:

1. A Kazinczyhoz írt első levél mellékleteként elküldött kéziratossal versfüzet szövegei 1814. március 8.¹⁹		
	Első szövegforrás²⁰	Későbbi szövegállapotok
1.	α) Εἰς τὴν Τύχην (A Szerencséhez)	1816. Od. Ep. IX. A' szerencse. (105; 232)
2.	β) Εἰς τὴν Ἀρετὴν (Az Erényhez)	–
3.	γ) Εἰς τοὺς Παννονίους (A magyarokhoz)	1818. Od. V. Α ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΟΥΓΓΑΡΩΝ (252A; 368) 1818. Magyar nyelv. (252; 369)
4.	α) Οἱ ἑπτὰ θεοί (A hét isten)	–
5.	β) Ἡ καλοκαγαθία (A kalogathia)	–
6.	γ) Εἰς τινὰ τῶν ἐμεῦ φίλων (Az egyik barátomhoz)	1816. XX. Egy ifjúhoz (116; 239)
7.	δ) Εἰς τὸν Καρλοβσκίον (Karlovszkyhoz)	1816. Od. Ep. XVII. Ber'senyhez (113; 238) 1818. Ep. XXXII. ΡΟΔΑ ΚΙΣΣΩΝ ΜΙΧΘΕΝΤΑ (291A; 402) 1818. Ep. XXXII. Berzsényihez (291; 403)

19 A szövegekre a táblázatban az idézett kritikai kiadás alapján hivatkozom (UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*). A zárójelben olvasható számok közül a dőlt a szöveg sorszámára, a második a szövegkiadás oldal-számára utal. A Kazinczynak 1815-ben küldött epigrammák helyes szövegét lásd Kazinczy levelezésében, a 12. jegyzetben megadott helyen.

20 Az 1814. évi kéziratossal verseknek Ungvárnémeti Tóth nem adott magyar címet, a táblázatban a könyv-nyebb követhetőség kedvéért közlöm a címek magyar fordításait.

8.	ε) Εἰς τὸν Καζίγκιον (Kazinczyhoz)	1816. Od. Ep. XV. Kazinczyhoz Ismételtenül. (111; 237) 1818. Ep. VI. ΤΕΚΜΑΙΠΕΙ ΧΡΗΜΑ ΕΚΑΣΤΟΝ (265A; 386) 1818. Ep. VI. Kazinczyhoz (265B; 387)
9.	η) Ρήβαϊ, καὶ Κάζιγκι (Révai és Kazinczy)	1816. Od. és Ep. XXI. Révay, és Kazinczy (117; 240)
10.	ζ) Εἰς νεώτερόν τινα (Egy ifjúhoz)	1816. Od. és Ep. XVIII. Rhédey Józsefhez. (114; 239) 1818. Ep. XXXIX. ΑΝΘΟΣ ΚΑΙ ΚΑΡΠΙΟΣ (298A; 408) 1818. Ep. XXXIX. Rhédeihez. (298; 409)
2. A Kazinczyhoz 1815. október 21-én elküldött epigrammák		
1.	KÖLCSEIHEZ, és SZEMERÉHEZ.	1818. Ep. XXX. Η ΤΩΝ ΜΟΥΣΩΝ ΑΗΛΩΝ (289a; 402) 1818. Ep. XXX. Szemeréhez és Kölcseihez (289; 403)
2.	HELMECZIHEZ.	1818. Ep. XXVI. Η ΘΥΣΙΑ (285A; 398) 1818. Ep. XXVI. Helmeczihez (285; 399)
3.	A' GIGÁSZOK.	1818. Ep. XLV. Ο ΠΙΓΑΣ (304A; 410) 1818. Ep. XLV. A' gigász. (304; 411)

b) Tartalmi változások az 1814. évi és 1818. évi változatok között

A kéziratos görög szövegek későbbi szövegváltozatai nem jeleznek a költő gondolkodásmódjában lényeges változást. A változások egyik része a szövegek címét érinti, másik része pedig a megjelenés közegéhez és a kötetkompozícióhoz kapcsolható. Ezen kívül az Εἰς τοὺς Παωννίους című óda esetében néhány kisebb jelentőségű, a szövegek terjedelmének rövidítéséből fakadó változást figyelhetünk meg.

A görög címeiből Ungvárnémeti Tóth valamennyi általunk ismert szöveg esetében száműzte a magyar személyneveket. Ennek oka az lehetett, hogy a görög átírásban meglehetősen nehézkesen hatnak a magyar szavak. A magyar nevek elhelyezése a görög szövegben más esetben is problémát jelentett, ahogy erről az 1818. évi kötet IV. ódájához írt jegyzetben beszámol: „Ezen Ódában a' mi négy derék Hőseink magyar neveik bé nem mehettek nagy erőltetés nélkül a görög mértékbe, mellyért őket csupán érdemeikről, s tulajdonaikról kellett bélyegezni.”²¹ A magyar szavak kihagyása azzal az előnnyel is járhatott, hogy így a görög szövegek tisztábban idézték föl az ókori görög epigrammák hangulatát. A kétnyelvű kötet többi szövegében is ezt az utat követte, a görög epigrammák között így mindössze három olyan található, amelynek címében kortárs személynév található (XLII, XLIII, XLIV).

A kéziratos versfüzetben még Εἰς τον Καρλοβσκιον (*Karlovskyhoz*) című szöveg 1818-ban ΡΟΔΑ ΚΙΣΣΩΝ ΜΙΧΘΕΝΤΑ (magyarul így mondhatjuk: *Borostyánnal kevert rózsák*), ami a szövegben előforduló koszorúra utal. Az Εἰς τὸν Καζίγκιον (*Kazinczyhoz*) terjedelmesebb szövegű változata az 1816. évi kötetben a *Kazinczyhoz. Ismételtenül* címet viseli, míg az 1818-as kötetben a görög szöveg címe: ΤΕΚΜΑΙΠΕΙ ΧΡΗΜΑ ΕΚΑΣΤΟΝ. A

21 Uo., 382.

cím Ungvárnémeti Tóth kedves Pindarosából való (Ol. VI.73), jelentése pedig (Tanúsítja nyilván / Minden dolguk)²² ezúttal is a szöveg központi gondolatára utal, amely szerint az embert a tettei, művei jellemzik a leginkább.

Hasonlóan járt el az eredetileg Εἰς νεώτερόν τινα (*Egy ifjúhoz*) címet viselő epigrammájánál is: az 1816. évi kiadásban a szöveg a *Rhédey József*hez címet kapta, az 1818. évi kiadásban a görög szöveg címe ΑΝΘΩΣ ΚΑΙ ΚΑΠΠΙΟΣ, vagyis a szöveg tartalmát pontosan tükröző *Virág és gyümölcs*, a magyar szöveg pedig a lakonikus tömörségű *Rhédei*hez címet viseli. A szöveg az 1814. évi változatban még ismeretlen címzettet konkrétan teszi 1816-ra, 1818-ra viszont a keresztnév elhagyásával megint egy kicsit homályosabbá válik a megszólított személye.²³

Az epigrammák tartalma egyébként annyira általános, hogy Ungvárnémeti Tóth még azt is megtehetette, hogy a görög tanárához szóló, Kazinczyknak 1814-ben Εἰς τὸν Καρλοβόσκιον (*Karlovskyhoz*) címmel elküldött epigrammát változatlan tartalommal, szókincsében átdolgozva 1816-ban és 1818-ban Berzsenyinek címezve közölje.²⁴ A címzett személyének változása hozta magával a szöveg egyetlen apróbb tartalmi változását: az eredeti szövegben közelebről meg nem határozott asszonyok (γυναῖκες, 3. sor) fonták a koszorút Karlovsky Zsigmond fejére, a Berzsenyihez címzett versben már Helikónról érkező *stemmáról* beszél. Ez utóbbi valamivel jobban illik egy költőhöz, mint a közelebről nem definiált koszorúfonó hölgyek. Ungvárnémeti Tóth természetesen Karlovskyról sem feledkezett meg: az 1818. évi kétnyelvű kötetben az 1814. évi epigrammájánál összetettebb és nehezebb műfajú művel, egy episztolával kedveskedik neki,²⁵ amely szöveg, mint látni fogjuk, *Onomasticon* című legrégebbi ismert görög szövegének egy részlete.²⁶

A kétnyelvű kötetben a görög epigrammák címeiből a költő már csak azért is kihagyhatta a magyar neveket, mert a mellettük álló magyar változat címei sokszor egyértelműen megjelölik, kihez szól az adott szöveg. A magyar címnek azért is kellett pontosabbnak lennie, mert a görög epigrammák általános dicsérő hangvétele és hasonlóan általános címe nem mindig teszi lehetővé a címzett azonosítását. A görög és a ma-

22 *Pindaros*, ford. CSENERGY János (Budapest: Globus, 1929), 73.

23 Ezzel egyébként azonosítani tudjuk az 1818. évi epigramma címzettjét is. Ungvárnémeti Tóth magántanítói tevékenysége során, még pataki és eperjesi éveiben a két Rhédey-fiú, László és József nevelője volt. UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 25. A kritikai kiadás jegyzete nyitott kérdésnek tekinti a címzett személyét: „Nem egyértelmű, hogy melyikükhöz szól a vers.” UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 699. Az 1816. és az 1818. évi szövegek azonosításával azonban világossá válik, hogy ez a szöveg eredendően Rhédey Józsefhez szólt. Elképzelhető az is, hogy a keresztnév elhagyásával mindkét fiúhoz kívánt szólni.

24 Tóth Sándor Attila szerint „hangnem tekintetében személetesnek és sikerültnek mondható a *Berzsenyi*hez című vers. A Berzsenyi ódáiban tükröződő, az értékek elvesztésén, a hanyatlás miatt töprengő, de az eszményeit mindig megújító meditatív, nagy nyelvi erővel rendelkező ódaköltőt idézi epigrammájában.” TÓTH Sándor Attila, *Az istenülés dicsősége: Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, A magyar irodalom kismesterei (Szeged: Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, 2001), 50. Úgy tűnik, ezek a gondolatok Karlovsky Zsigmond megidézésére is kiválóan alkalmasak voltak.

25 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 444–445.

26 Uo., 446–447.

gyar cím különbözősége arra is rávilágít, hogy a kétnyelvű kötetben a görög és a magyar szövegállapot valójában csak együtt értelmezhető.

Az 1816. évi és az 1818. évi kötetében Ungvárnémeti Tóth 1814. évi kéziratos görög versfüzetének epigrammái közül kizárólag azokat közölte, amelyeknek a célja valamilyen konkrét személy tiszteletli megszólítása volt.²⁷ A címek és megszólítottak változtatása azt is jelzi, hogy a dicsőítő epigramma nem kapcsolódik szükségszerűen egy konkrét személy erényeihez, így az általános dicsőítés lényegében bármilyen cím alatt közölhetővé válik, alkalmazkodva a költő éppen aktuális élethelyzetéhez, művészi céljaihoz. A dicsőítendő személyek mintha pusztán az epigrammaköltészet régebbi és újabb hagyományaihoz kapcsolódó alkalmat jelentenek Ungvárnémeti Tóth számára arra, hogy folyamatosan csiszolt, ám gondolatvilágukban érdemben nem változó epigrammái témájává emelkedjenek.

Az Εἰς τοὺς Παννυνοῖους (*A magyarokhoz*) címet viselő, alkaiosi strófiákból álló óda az egyetlen szöveg az 1814. évi kéziratos füzetkében, amelynél a változtatások a szöveg tartalmi részét is érintették. A legszembetűnőbb különbség az, hogy Ungvárnémeti Tóth az eredeti óda 80 sor (20 strófa) hosszúságú szövegének több mint felét kihúzva 36 sorra (9 strófára) rövidítette a szöveget.²⁸ A változtatások nem tömörítést jelentettek, hanem bizonyos részek teljes elhagyását; az új változatba átvett részeket pedig egymáshoz illesztette és átdolgozta, így a szöveg sokkal választékosabb lett, az új változatban néhol még nyelvjárási fordulatok is érezhetők (pl. a 9. sorban: ἄμμος). Az alapgondolat azonban nem változott, pusztán a szöveg hangsúlyai tolódtak el. Ezt jelzi a cím változása is, hiszen 1818-ban a szöveg már Α ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΟΥΓΓΑΡΩΝ (*A magyarok nyelve*) címet viseli. A téma is ennek megfelelően szűkül, mivel az 1818. évi szöveg a magyar nyelv helyzetének, szerepének leírását helyezi a középpontba.

Az 1814. évi szöveg gondolatmenetének kiindulópontja az, hogy a környező népek pontosan tudatában vannak annak, hogy a magyarok csodálattal tekintenek rájuk. Fölhívja a figyelmet, hogy ismerni kell az olasz, német és angol kultúrát, mert anélkül nem lehetséges a műveltség és a költészet (1–3. strófa). A római kultúrát hozza föl példának: ők is a görögöktől tanulták a költészetet és a filozófiát, s ezt saját nyelvük és kultúrájuk gazdagítására használták (4–8. strófa).

Ezt követően tér rá a magyar helyzet bemutatására. Szerinte nálunk másképp van ez, mert a magyarok nem tudnak értően tanulni a külföldi példákából (9–10. strófa). Ezután a Drüasok és Zeus sasának történetével illusztrálja azt, hogy „más klíma” alatt hogyan satnyulnak el az idegenből érkezett gondolatok (11–13. strófa), a vers további részében pedig a magyar nyelv helyzetével, a magyar közgondolkodással foglalkozik, és arra szólít fel, hogy ismerjük meg és értékeljük saját kultúránkat és anyanyelvünket. (14–19. strófa). Az utolsó versszakban pedig retorikai kérdés formájában Kazinczyt és nagyszerű (δαιμότατοι) barátait nevezi meg Révai örököseiként.

27 Az epigrammák tematikus tagolását lásd TóTH, *Az istenülés...*, 48.

28 Az 1818. évi költemény egyes versszakai – a hasonlóság eltérő szintjén – a következőképp azonosíthatók az 1814. évi ódában: az 1. versszak a 4., a 2. a 6., a 3. a 9–10., a 4. a 12., az 5. a 11., a 6. a 14., a 7. a 18., a 8. a 19. strófa szövegéhez kötődik.

Az 1818-ban közölt változatból a költő két fontos témát hagyott el. Egyrészt teljesen hiányzik belőle az eredeti szöveg nyitó gondolata (1–3. strófa) a nyugati népek fejlettebb kultúrájáról. Ungvárnémeti Tóth az 1818-ban nyomtatásban közölt szövegben a rómaiak példájával – ez az 1814. évi változatban a 4. strófa – indítja a verset, amivel azt mutatja meg, hogy más nemzetek nyelve hogyan taníthat meg egy népet a kultúrára úgy, hogy az közben megőrzi saját nyelvét is. Fontos eltérés az is, hogy az 1818. évi változatban jóval halványabb a más nyelvek, népek példájának követésének igénye, sokkal inkább az anyanyelv megbecsülésére kerül a hangsúly.

A szöveg megváltoztatásának magyarázata azzal függhet össze, hogy az óda 1818-ban egy egész kótet kompozíciójának részeként jelent meg, így nem volt szükség arra, hogy minden gondolatot egy költeménybe zsúfoljon. A kétnyelvű kótetben a IV., az V. és a VI. óda a magyarok múlt-, jelen- és jövőbeli értékeinek lajstromát állítja össze. A V. ódában a magyar történelem nagy alakjait, köztük kiemelten Árpádot, Attilát és a napóleoni háborúk hadvezéreit halmozza el dicsérettel, a VI. ódában pedig a múlt harcoss diadalait és a jövő kulturális felvirágzásának reményét állítja egymással szembe.

Ebbe a dicsőség-lajstromba talán nem illett volna bele az a gondolatsor, amely a szöveg eredeti változatában a nyugati népek erényeit és a külső példa követését emeli ki. 1818-ra ezért ez a gondolat megszűnt: meg sem nevezi a nyugati népeket, csupán „nyelvekről” beszél, amelyeket a magyarok teljesen összezavarnak, miközben a magukét elhanyagolják (3. strófa). Az eredeti szöveghez képest a megoldási javaslatra kerül át a hangsúly, az óda szerint kötelességünk őseink nyelvét ápolni, éppen úgy, mint ahogy ezt a költő a IV. ódában tette a magyarok dicső őseinek emlékével.

Ungvárnémeti Tóth számára azonban 1818-ra sem vált ellenszenvessé annak gondolata, hogy más népekkel hasonlítsuk össze saját helyzetünket, esetleg más kultúráktól tanuljunk. Az 1818-as verseskótet élén álló *Előszó* is az Εἰς τοὺς Παρννοῖους ódához hasonló gondolatmenetet fogalmaz meg:

Forgatni, olvasni, 's tanulni a' görög Írók könyveiket, mint Horátz a' Romaiaknak tanácsolta, éjjel és nappal; egy olyan nyereség, melly a' műveltségnek történeti szerint, az újabb időkben is minden nemzetet, (Olaszt, Angolt, Franczot, 's Németet) óriáslépésekkel vitt elő. De eleget kell tenni a' folyó század lelkének is, melly minden érdemes polgárnak kötelességéül teszi, hogy anyai nyelvének csinosodását, a' mennyire tőle ki lehetik; előmozdítsa.²⁹

Az Εἰς τοὺς Παρννοῖους óda volt a legterjedelmesebb és egyben a legnagyobb ambícióval megírt görög vers a Kazinczynak 1814-ben elküldött szövegek között. Kazinczy az ódában kifejtett gondolatmenethez nagyon hasonló eszméket fogalmazott meg Dayka Gábor-szövegkiadásának élén 1813-ban megjelent Dayka-életrajzában.³⁰ Bizo-

29 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 350.

30 „Még egy nemzet sem vitte-elő literaturáját a' nélkül hogy azon nemzetektől mellyeknél a' tudomány és mesterség már virágzott, ízlést, szóllást ne kölcsönözött volna.” Újhelyi DAYKA Gábor, *Versei*, kiad. barátja, KAZINCZY Ferenc (Pesten: Trattner Mátyásnál, 1813), XXIV–XXV. Goethe kapcsán így ír: „Mint

nyára nem véletlen, hogy a Széphalomra elküldött legterjedelmesebb görög óda éppen a Mester frissen megjelent szövegéhez kísértetiesen hasonló ideákat öntött görög alkaioszi strófákba. A gondolatok természetesen Kazinczynál sem voltak eredetiek: a kulturális minták követésének és a magyar kultúrát lebecsülő vélt vagy valós támadások elleni védekezés témája a 18. század utolsó harmadától folyamatosan jelen volt a különféle kulturális programokban.³¹

A költő a kétnyelvű kötetben máshol is visszatért ehhez a témához, amikor a magasztos ódáknál jóval csipkelődőbb, kritikusabb hangvételű epigrammáinak élére is egy olyan verset helyezett, amelyben a nyugati népekkel hasonlítja össze a magyarokat. Könyvét megszólítva így fohászkodik: „Óh! ha minél hamarabb a' Németföldre mehetnél: / Vendégszerető nép ez! öröme fogad”³²

Láthatjuk tehát, hogy az Εἰς τοὺς Παρναβοῖους című óda esetében sem a költő gondolkodásmódjának változása motiválta a szöveg átdolgozását, hanem a kötet kompozíciójához igazítva kerültek a megfelelő helyre az egyes gondolatok: volt, amely az ódába vagy az epigrammákba, és volt olyan is, amelyet a kötet leghangsúlyosabb részében, az *Előszó*ban fejtett ki. Az egyetlen jelentős tartalmi változtatás az óda végén található: az eredeti, Kazinczynak küldött szövegben Ungvárnémeti Tóth Révai örökösévé Kazinczyt és kiváló barátait tette meg. A nyomtatásban megjelent új változat zárlatában viszont már Attila lelkének újbóli eljövételében látja a reményt. Ez a lezárás jobban illik a kötet kompozíciójába is, hiszen a vers a magyar múlt nagy alakjait, köztük Attilát dicsőítő IV. óda után következik. Kazinczy pedig máshol kapja meg a tiszteletet: az I. óda például teljes egészében az ő költészetfelfogásáról szól.

Az Εἰς τοὺς Παρναβοῖους óda esetében a változatok jelentős eltérései miatt okkal föltehető az a kérdés, hogy ezek valóban egyazon szövegidentitás szövegállapotainak tekinthetők-e. A nyelvi és tartalmi azonosságok alapján az biztosan kijelenthető, hogy a költő az 1814. évi szöveg számos elemét, fordulatát bedolgozta a kétnyelvű kötet V. ódájába, ugyanakkor nem bővítette azt az első szövegállapotot érdemben fölülíró elemmel. Ennélfogva úgy vélem, hogy az V. óda mindenképpen ugyanabból a virágoskertből való, mint az 1814. évi óda.

gazdagult, mint szépült általa a' nyelv, annak bizonyosságait itt felhordani hosszabb volna mint a' hely engedi; de a' ki nyelveket ért, végye elő írásait, 's csudálja, hogy ő a' görög, 'a római, az olasz, a spanyol, az angol, de leg inkább a' francia nyelvek' Virágait mint egyesítette a' német nyelv' Virágaival, és hogy ezek a' sokféle Virágok az ő Írásaiban melly gyönyör játékot tesznek.” Uo., XXVI–XXVII. „Nevezetes hely a' Debreczeni Grammatikában lap. 205: Látjuk hogy eleitől fogva egyik nyelv a' másíknak tulajdonságait tette magájévá, és annál fogva pallérozódott.” Uo., XXVIII.

31 DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában* (Budapest: Universitas, 2009), 202–205.

32 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 385.

c) Stilisztikai változtatások 1814. évi és 1818. évi változatok között

Kazinczynak 1814. március 14-én írt levelében arról panaszkodik a költő a görög versek kapcsán, hogy „nehéz el kapni nekünk az igaz Hellenizmuszt.”³³ Az „igaz hellenizmus” megközelítésének vágyát nem engedte el a következő években sem, így 1818-ban megjelent kötetének görög nyelve nagyrészt levetkőzte az 1814. évi kézirat némileg „iskolás” karakterét, javította annak nyelvi hibáit, furcsaságait. A versek stílusa közelebb került az utánzandó görög műfajok stílusához, az imitáció meggyőzőbb lett. Ezt elsősorban a szövegek szókincsének választékosabbá tételével, a görög lírára jellemző nyelvjárási alakok használatával, a nyelvtani struktúrák átalakításával, bonyolultabb formák alkalmazásával, valamint a szöveg szerkezetének átformálásával tudta elérni.

Mindezt jól láthatjuk az Εἰς τὸν Καζικιον című epigramma átformálásán. A szöveg összesen hat sor, ebből Ungvárnémeti Tóth az 1818-ban megjelent változatban mindössze egyet, az ötödik sort hagyta meg változatlanul, a másik öt sorban egyedül az ἀνέμοιο (szél) szót tartotta meg, azt is más alakban. Az eredeti szöveg kezdő görög tanuló által is ismert, gyakran előforduló kifejezéseit (μοῦνον, βλέψειν, οὐδὲν, ἀναγκαῖον) cserélte le az epikus költészet és líra nyelvére inkább jellemző választékosabb kifejezésekre, szófordulatokra (οἶψ, ἐσέδρακες, ἄλλως οὔν, μεμῶς). Az epikus és a lírai nyelvre jellemző változtatás az ἀνέμοιο βίην epikus körülírás használata is az eredeti szöveg egyszerű accusativusa helyett.

A negyedik sor elején pedig egyetlen participiumos szerkezetbe (δίξεσθαι μεμῶς) tömörítette az eredetileg a pentameter második felének mellékmondatába foglalt tartalmat. A pentameter a sűrítés eredményeként fölszabaduló második felét egy új gondolat megfogalmazására használhatta fel, így a verssor kifejezőbb, tartalmasabb lett.³⁴ Hasonló módon állított a ὥστε kötőszóval bevezetett mellékmondat helyére egy participiumos szerkezetet a Karlovszkyhoz írt epigramma Berzsenyire írt verssé alakított görög változatának utolsó két sorában.

Ugyanezen vers első két sorában az ἦν kötőszóval bevezetett mellékmondat (ἦν αἰδέης) helyére egyszerű jelzős szerkezetet állít (σὴν λιγυρήν οἶμην), a tömörítés mellett kiküszöbölve a görög szövegek sajtó alá rendezője által is „igealakként értelmezhetetlenek” nevezett αἰδέης igealakot.³⁵ Ezen változtatásokkal a költő valóban közelebb került az „igaz Hellenizmusz” eszményéhez, hiszen az inkább a magyar nyelvben gyakori mellékmondatok helyére a görög nyelvre igen jellemző, sűrűségükben is sokféle jelentést hordozó, a magyar igenévhez képest bővítményekkel gazdagabban terhelhető igeenes szerkezetek és más bővítmények kerültek.

33 Uo., 573.

34 Az utolsó sor tartalmának megváltoztatását – túl azon, hogy színesebb és érdekesebb lett az epigramma csattanója – az 1816. évi kötetben megjelent szövegváltozat magyarázza, ahol Kazinczy versére utalva a béka és a hattyú hangjának különbözőségéről ír. Lásd a jegyzetet az epigrammához: uo., 672.

35 Uo., 493. A két szövegváltozat összevetése alapján úgy tűnik, mintha Ungvárnémeti Tóth az epigramma első sorában az αἰεῖδω (énekelek) ige Sg.2 con. alakját kívánta volna létrehozni. A kézirat mellékmondata (Amikor dalolsz, úgy menekülnek a nehéz gondok,) helyére a σὴν λιγυρήν οἶμην kifejezés kerül („a te dallamos éneked elől elmenekülnek a gondok”).

Az Εἰς τοὺς Παννονίους című óda új változata is sok hasonló példával szolgál. Az új változat 1. és a 2. strófájának szókincsében megjelent a ritkábban előforduló στείβεθ' (a βῆσε helyett), a leginkább eposzi nyelvben használt ἀμύμων melléknév, valamint a választékosabb, inkább lírai nyelvben előforduló ἐρέφω. Az 1814. évi szöveg tisztán attikai dialektusban született, az 1818. évi változatban viszont megjelennek az irodalmi dór és aiol nyelvjárási alakok is: οἶσα (4. sor), Ἄμμας (9. sor),³⁶ ρεοίσας (23. sor).

Elegánsabbá, választékosabbá válnak a költő által használt nyelvtani szerkezetek is. Az 1. strófa 1–2. sorában a θαυμάζω (csodálkozok) igéhez 1814-ben genetivusban álló szavakkal kapcsolja a csodálat tárgyát és okát, míg a későbbi változásban a csodálkozás tárgya acc.-ban, míg az oka gen.-ban áll (csodálok valamit valamiért). A 2. strófa második sorában pedig egyszerűbb formában marad meg a vonatkozó mellékmondat, az öröm (χαίρειν) forrását pedig immáron a görögben inkább megszokott módon part. (λαλῶν) segítségével adja meg.

Feltűnő változás az is, hogy 1818-ban már versszakokra tördelve közölte ezt a szöveget, míg az 1814. évi kéziratban a szöveg nincs strófákra bontva. Hasonló javítást tett egyébként Ungvárnémeti Tóth az egyik magyar nyelvű versén, *A' Tisztválasztáson*³⁷ is. Fontos változás, hogy az alkaiosi strófa sajátosságainak megfelelően a költő az újraírt változatban gyakrabban él az áthajlás eszközével. Az 1814. évi változatban a strófák végén a mondatok, illetve tagmondatok nagyrészt lezárulnak, az új, rövidebb szövegben viszont többször is átnyúlik a mondat a következő versszakba, a gondolati-nyelvtani egységek pedig kevésbé mereven követik a sorok határait.

Hasonló jellegű, bár sokkal apróbb stiláris változtatásokat vehetünk észre a magyar szövegek variációiban is. A *Bersenyhez* című epigrammában a második sorban az 1816. évi változat „vak árja” kifejezést 1818-ban a szelídebb, a szövegbe jobban illő, kevésbé bombasztikus „patakja” kifejezés váltja fel, az első sorban pedig az „omol” helyére a „rohan” kerül. Ez utóbbi azért furcsa változtatás, mert a második sor végén is szerepel ez a szó, így 1818-ban az „omol” helyére kerül „rohan” szóismétlést idézett elő, másrészt viszont megerősítette a kapcsolatot az első két sor hasonlatának két oldala között.

A stilisztikai természetű változtatások sorában végül meg kell említenünk, hogy Ungvárnémeti Tóth ugyanannak a gondolatnak a kifejezésére nem csupán különböző nyelveket, hanem különböző versformákat is használt. Az Εἰς νεώτερόν τινα (*Egy ifjúhoz*) című epigramma tartalma az 1814. évi görög hexameter után az 1816. évi magyar változatban négyes jambusokban köszön vissza, hogy aztán 1818-ra ismét mind a magyar, mind a görög változatban az epigramma megkövetelte hexametert használja a változatlanul hagyott alapgondolat megfogalmazására. Az Εἰς τινα τῶν ἐμεῦ φίλων (*Az egyik barátomhoz*) című 1814-es hexameteres epigramma 1816-os kötet lapjain anakreóni sorokban megfogalmazva bukkan föl.

36 A szövegközlés a 9. sor végén egy fölösleges ἄμμιν névmást tartalmaz. Ez az eredeti nyomtatványban nem szerepel és metrikailag sem indokolt. Uo., 368.

37 „A szerző a manuscriptumot még nem osztotta fel versszakokra, miként azt a vers későbbi közléseiben már megtette.” Uo., 613.

d) Változtatások 1815 és 1818 között: az 1815. évi három epigramma átdolgozása

Az 1814. évi szövegekhez képest a három 1815-ből ismert epigrammán a költő jóval kisebb mértékben módosított. Ha a többi szöveg 1815 őszi állapota is csupán ennyit változott a következő években, akkor a költő ebben az időszakban már közel járhatott szövegei végleges állapotához. A három epigramma már első ismert változatában is sokkal választékosabb görög szöveg, mint az 1814-es kézirat darabjai. Az 1815-ből ránk maradt három epigramma szövege így egyfajta pillanatfelvétel a költő nyelvtudásának és műveltségének 1814 és 1818 közötti gyarapodásáról.

A változások egyébként hasonló jellegűek, mint az 1814. évi szövegek esetében, leginkább a nyelvtani szerkezeteken és a szóhasználaton változtatott Ungvárnémeti Tóth. Jó példa erre *A' Gigász* (1815-ben a címe: *A' Gigászok*) utolsó sora: a gyermek jelentésű, nagyon gyakran használt *παίς* szó helyére a 'magzat, hajtás' jelentésű *βρέφος* került. Ezen kívül összesen két szót változtatott meg a költő ebben a szövegben. A *Kölcseyhez, és Szemeréhez* című epigrammában az első másfél sort teljesen kicserélte, a meglehetősen töredezett eredeti változat helyébe sokkal gördülékenyebb új szerkezet került, noha ezúttal itt a part. szerkezet (*ἀνεδύετο... Ἐκκαύσω*) helyébe két választékosabb ragozott igét (*ἔξέχει, ἀπορῶξει*) állított. A *Helmeckihez* című epigramma 4. sorában egy igeneves szerkezettel (*πῦρ δὲ φέρων*) tette tömörebbé, kifejezőbbé a szöveget.

Az 1815. évi változtatások azonban más szempontból is érdekesek. Mint látni fogjuk, Ungvárnémeti Tóth több görög nyelvben és irodalomban jártas szakértőnek megmutatta megjelenés előtt görög versei szövegét, ám egyedül ezen három epigramma esetében ismerünk a görög szövegről alkotott véleményt. Vályi Nagy Ferenc, a korszak másik ógörög verselője³⁸ ugyanis – nem tudván, hogy a szövegek egy vele kortárs magyar költő szövegei – Kazinczynak 1815. november 4-én küldött levelében latin és magyar fordítást küldött a három epigrammáról, valamint jegyzeteket készített hozzájuk.³⁹ Vályi Nagy levelében többször is javasolja, hogy nézzék meg az eredeti „auctort”, mert az előtte lévő formában nem értelmezhető a szöveg. Vályi Nagynak igaza volt, hiszen az általa használt szöveg az Ungvárnémeti Tóth által Kazinczynak elküldött szövegekhez képest több olyan másolási hibát tartalmaz, amelyet csak görögül nem elég jól tudó személy követhet el.⁴⁰

38 Vályi versfűzetének görög címe betűhű átíratban: ΜΝΗΜΟΣΥΝΗ Τοῦ Σοφωτάτου Ἀνδρὸς ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΒΙΤΗΣ Διδασκάλου τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν Μισκόλτζ. Ἔγραψε ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΝΑΠΙ Διδάσκαλος ἐν τῷ κατὰ Πάτακον Γυμνασίῳ. Ἐν Σ. Πατακ, αἰω'α – A cím magyar fordítása: A legbölcsebb férfiú, Apostolovits János, a görög nyelv miskolci tanárának EMLÉKEZETE. Írta Nagy Ferenc, a pataki gimnázium tanára. S. Patakon, 1811.

39 KAZINCZY, *Levelezése*, 13:260–262. Vályi Nagy véleményét tudomásom szerint a szakirodalom eddig nem kapcsolata Ungvárnémeti Tóth verseihez.

40 A *Kölcseyhez, és Szemeréhez* epigramma 3. sorában például Vályi Nagy az előtte fekvő szöveg képtelen *πανσει* alakja helyett a *παύσει* szót gyanítja. Ungvárnémeti Tóth kéziratában valóban ez a szó áll ott. Uo., 13:260. A *Helmeckihez* epigramma első sorában is jó érzékkel javasolja az értelmetlen *ποπ'* helyére *ποτι* alakot, s ezúttal is eltalálja az Ungvárnémeti Tóth eredeti levelében szereplő szót. Uo., 261. Szintén joggal hiányolja ugyanebből a sorból az Ungvárnémeti Tóth levelében még meglévő aposztrófot az *ἐκταν* szó végéről. Uo. *A' Gigasz* című epigrammában is javítja a másolási hibákat, hiszen két helyen is a

A *Kölcsihez, és Szemeréhez* című epigramma első sorával kapcsolatban Vályi Nagy azt jegyzi meg, hogy „Nem igen szép metrum ez: वोμέε ἀνεδύετο: mind azért, hogy nagy benne a hiatus; mind pedig hogy az ε-t prolongálja minden prosodia ellen.”⁴¹ Mint láttuk, a költő teljesen átírja az epigramma első sorát: Χαίρετε, ὦ वोμέε, ὁ γὰρ ἄλιος... Ezzel kiküszöbölte a Vályi Nagy által fölvetett problémákat, vagyis eltüntette a két magánhangzó utáni hiátust, és igyekezett megszüntetni azt a szótag pozíciójából kényszerűen következő metrikai képtelenséget is, hogy a वोμέε szóban a második ε-t hosszú szótagként kelljen értelmezni („prolongálni”). Ezzel egy másik Vályi Nagy által megkérdőjelezett alakot is kicserélt, amikor a ἄδεσθον helyére⁴² a Χαίρετε került. A *Gigászok* epigramma esetében Vályi Nagy nem fogalmaz meg érdemi észrevételt, így Ungvárnémeti Tóth is csak kicsit változtatott a szövegen. A *Helmeckihez* szóló epigramma első sorában csupán a másolási hiba miatt (ποπ' áll ποτι helyett) Vályi Nagy által nem is látott ποτι praepositiót cseréli le a παρὰ szóra, Vályi Nagy többi észrevételének nem látjuk nyomát Ungvárnémeti Tóthnál.

Nincsen közvetlen adatunk arra, hogy Vályi Nagy észrevételei eljutottak Ungvárnémeti Tóthhoz. A *Kölcsihez, és Szemeréhez* című epigramma javításai azonban pontosan azokat a problémákat oldják meg, amelyekre a pataki professzor is fölhívta a figyelmet. A kapcsolat lehetőségét erősíti a kétnyelvű kötet IV., Vályi Nagyhoz írt epigrammájához írt jegyzete is: „a' görög Versköltőnek három Epigrammáit (XXVI. XXX. XLV.) a' Költő neve nélkül ugyan annyi szent ereklyéknek tartotta”⁴³

A versszövegekben ezúttal is lényeges módosítást jelentett a címek megváltoztatása. A Kazinczynak elküldött görög verseknek magyar személynevet tartalmazó magyar címe van, míg a kétnyelvű kötetben ezeknek az epigrammáknak is a szövegek tartalmára utaló görög címük van. Elképzelhető – bár a három vers alapján nem lehet általánosítani –, hogy Ungvárnémeti Tóth a már elkészült görög verseknek utólag adott görög címet, valamikor 1815–1816 fordulóján. A görög szövegek ezúttal is meglévő általános jellegét jól mutatja, hogy a *Helmeckihez*, illetve a *Kölcsihez, és Szemeréhez* írt epigrammákról – a cím elhagyásával – Vályi Nagy gond nélkül elhitte, hogy az ókorból maradtak ránk; olyannyira nem utalt semmi a szövegben a magyar címbe szereplő személyekre.

helyes θ helyére δ került a másolatban (τρωθείς, ἀθανάτων). Ha azt feltételezzük, hogy maga Kazinczy másolta le a görög epigrammákat, az nem vet túl jó fényt a széphalmi mester görög nyelvtudására. Hasonló kételyeket fogalmaz meg Borzsák József is: Kazinczy „sokkal nehezebben forgathatta a görög munkákat, mint a latinokat, amelyeknek nyelvét kora szóbeszédében értette, gyakorolta. Dessewffy Józsefnek írja 1817. dec. 15-én: »Más valamely nyelvet empirica tanulás által tudni, más grammatica szerént. Ami keveset görögül tudok, én is úgy tudom.« [...] E tisztán a szöveg, a gondolat megértésére irányított tanulás eredményének kell tulajdonítanunk, hogy ha olykor fordul is elő Kazinczy írásaiban görög idézet, vagy csak egy kifejezés is, abban rendszeren lelhetünk hibákat, akár a leírásban, akár a nemek egyeztetésében, akár pedig – s ezt legfőképpen – a hangjelezésben.” Borzsák József, *Az ókori classicusok és Kazinczy* (Budapest: 1906), 97.

41 KAZINCZY, *Levelezése*, 13:260.

42 Vályi ebben az esetben is fölveti a másolási hiba lehetőségét: „Az első szó úgy van e az Auctorban, kételkedem.” Uo. Ezúttal nincs igazsága, Ungvárnémeti Tóth valóban ezt a szót használja.

43 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 417.

Az aprólékos javítgatásokkal Ungvárnémeti Tóth célja nyilvánvalóan az volt, hogy a szövegek nyelvét úgy alakítsa, hogy az minél kevesebb hibával, minél hitelesebben idézze meg a görög lírát. Az 1814. évi kéziratosszövegek esetében több, az 1815. évi három epigramma esetében ehhez már kevesebb javításra volt szükség. A szövegek születésének állomásai jól mutatják tudásának gyarapodását, aminek eredményeként az egyedül csak a kétnyelvű kötetből ismert görög Pindaros-imitációk is létrejöhettek.

Ungvárnémeti Tóth korrigáló munkája annyiban eredményesnek tekinthető, hogy az 1818. évi kötetben sokkal meggyőzőbben imitálja a görög költészetet, mint a szövegek korábbi változataiban. Különösen annak tükrében igaz ez, hogy nem álltak rendelkezésre sem a metrika modern értelmezései, sem pedig a 19. század második felétől a görög líra vizsgálatát teljesen új alapokra helyező papiruszleletek. A néhol teljesen újraírt szövegek tartalmi változatlansága pedig azt sugallja a mai olvasónak, hogy a költőt valójában az izgatta, hogy az egyszer megtalált gondolatot minél inkább az *igaz hel-lenizmus* nyelvén fejezze ki.

2. A görög versek keletkezéstörténete

a) Ungvárnémeti Tóth első görög versei (1807–1814)

Más alkotókhoz hasonlóan Ungvárnémeti Tóth is több alkalommal beszámolt Kazinczynak műveinek születéséről, folyamatban lévő munkáiról, és az 1818-ban megjelent kétnyelvű verseskötet jegyzeteiben is gyakoriak az utalások verseinek keletkezési körülményeire. Ezek a személyes hangú megjegyzések jól jelzik azt, hogy a költő számára mennyire fontos volt nem csupán az elkészült mű, hanem a mű elkészültének, ezen keresztül saját költővé érésének folyamata és annak dokumentálása is. Jegyzeteiben, leveleiben büszkén számolt be az őt ért elismerésekről, hatásokról, nyelvtudásának és tájékozottságának fejlődéséről, azok forrásairól is.

Az 1818-as verseskötet III. episztolájához írt jegyzete a leglényegesebb forrásunk görög tanulmányainak és versköltészetének kezdeteihez. Így ír:

Ezen levélke [a Karlovszkyhoz írt episztola] csak tördelése azon Onomasticonnak, melly a' görög versköltőnek ez előtt hat évvel legelső próbatétele volt a' görög nyelven. Már öt esztendővel ezen merészség előtt nem csak megkedveltette vele Miskolczon a' T u d ó s V á r a d i (kit a' Philosophiában hallgatott) a' varázsló nyelvnek kellemét, hanem könnyebb titkaiba bé is avatá őtet. A' kedv, a' szorgalom győzhette-meg a' szörnyű akadályokat, mellyek egy holt, 's egy olly dúslakodó nyelvnek minden biztos mester nélkül tanulását terhellik. Eperjesen pedig a' N a g y h í r ű K a r l o v s z k y jeles Könyvtára még nagyobb rúgót adott ösztönének, úgy hogy a görög Prosodiát nem csak olvasná, 's tanulgatná azonnal; hanem hogy annál jobban emlékezetébe nyomja azt, latán versekbe is szedte legyen.⁴⁴

44 Uo., 446–447.

A szövegrészlet alapján úgy tűnik, hogy görög tanulmányaiban Váradi⁴⁵ nevű tanára hatására már miskolci éveit végére,⁴⁶ 1807-re túllépett a teljesen kezdő szinten. 1808-ban is buzgón tanulmányozta a görög nyelvet,⁴⁷ 1812-ben pedig – öt évvel később és hat évvel a fenti, 1818-ban publikált sorok megjelenése előtt – elkészítette első, vélhetően („csak tördelélke”) terjedelmesebb görög nyelvű munkáját, az *Onomasticont*.

1812-ben már két éve Eperjesen tartózkodott a Rhédey-fiúk nevelőjeként.⁴⁸ Görög nyelvtanulása erre az időre már a görög verstan mélyreható tanulmányozására is kiterjedt („a görög Prosodiát nem csak olvasná”), és ekkor kezdődött görög versköltői karrierje, amelyben a már többször említett Karlovszky Zsigmond professzornak, illetve gazdag könyvtárának fontos szerepe volt.

Első görög munkájáról, az *Onomasticon*ról legfeljebb feltételezésekbe bocsátkozhatunk; még a kritikai kiadás sem említi az elveszett Ungvárnémeti Tóth-szövegek körében.⁴⁹ A mű címe és az 1818-ban publikált részlet alapján arra következtethetünk, hogy talán különböző személyekről, esetleg emberi tulajdonságokról szóló, disztichonban írt, vélhetően lazán összefüggő szövegeket tartalmazó, esetleg dicsőítő költemény lehetett; az *Onomasticon* pedig inkább tűnik műfaji megjelölésnek, mint valódi címnek. Még abban sem lehetünk biztosak, hogy 1818-ban valóban a hat évvel korábbi szöveg részletét adta közre, hiszen – mint azt a Kazinczyhoz szóló epigramma kapcsán már korábban láttuk – Ungvárnémeti Tóth a mégoly jelentős változásokon átesett szövegek különböző változatait is egyazon versnek tekintette. Ez a szöveg mégis tükrözheti az eredeti állapotot, hiszen stílusa inkább a Kazinczyhoz 1814-ben elküldött szövegekhez áll közelebb.

b) Versküldés Kazinczynak (1814): a kötetterv első és második változata

Az addig csupán magának verselgető Ungvárnémeti Tóth 1814-ben elhatározta, hogy a korábbi években elkészült görög és magyar nyelvű munkáit – köztük ódákat, epigrammákat, tragédiákat – publikálni fogja, ezért Kazinczyhoz fordult segítségért. A költő azt nem tudhatta, hogy görög szempontból nem a legjobb ajtón kopogtat, mert Kazinczy – miként 1818. október 17-én Szabó Jánosnak írt levelében elismeri – nem érezte magát igazán „competensnek” a görög versek megítélésében.⁵⁰

45 Ót talán Várady Gerzsonnal, a miskolci gimnázium filozófiatanárával, 1792 és 1820 közötti igazgatójával azonosíthatjuk. TÓTH, *Az istenülés...*, 19. Vö. Kovács Gábor, *A miskolczi Ev. Ref. Főgymnasium története* (Miskolc: Ev. Ref. Főgymnasium, 1885), 108. – Első görög tanáráról XXV. epigrammájában emlékezik meg. UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 398–399.

46 Uo., 24–25.

47 Így ír Kazinczynak 1814-ben: „hat esztendővel ez előtt a’ görög [...] annyira el foglalta minden Figyelmet...” UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 570.

48 Uo., 25–26.

49 Uo., 78–81.

50 „Görög verset írni merni nagy vakmerőség. Ezt mondák régen a’ Criticusok. Tóth is kifogást érdemel, mert, valljuk-meg, sokra vitte a’ maga ismeretségét a’ Görög Nyelvben és Literatúrában. Nem csak magamon tapasztalom, hanem másokon is, a’ kik sokkal jobban tudnak görögül mint én, hogy midőn elikbe tettem valamit, a’ min magam el nem tudék menni, ők is elakadtak, noha egy valaki azt mondja,

Ebből az évből – mint föntebb láthattuk – eredeti szövegek is maradtak ránk: a Kazinczyhoz bírálatra elküldött tíz görög nyelvű költemény. Ungvárnémeti Tóth később maga is zsenigéeknek nevezi verseinek korai változatait a kétnyelvű kötethez 1818-ban írt *Előszó* egyik jegyzetében: „annál hatalmasb ösztöne szivemnek, hogy az öt eszten-dökkal ez előtt zsenge próbáimról mondatott”.⁵¹ A fentiekben láthattuk néhány vonását annak, hogy Ungvárnémeti Tóth miért tarthatta jobbnak későbbi szövegeit.

A költő 1814-ben ezeket a később „zsenigének” nevezett szövegeket már publikálás-ra érettnek találta. Eredeti kötettervében a görög versek mégis csupán másodlagos szerepet játszottak volna. Kazinczynak írt első levelében azt javasolta, hogy „Szeretném ezen egynehány görög verseket is bé iktatni könyvembe – nem úgy mint textust; hanem mint ugyan annyi magyar darabnak mását (copia) tsupán a' levél alljára, jegyzet formán.”⁵² Nincs tehát még szó kétnyelvű verseskötetről, a görög szövegek csupán kiegészítések lettek volna az alapvetően magyar nyelvű kötetben. A levélrészlet alapján feltételezhetjük, hogy a görög verseknek lehettek magyar változatai is. Ha voltak is, sajnos nem ismerjük őket, mivel a költő Kazinczynak küldött magyar verskéziratai nem maradtak ránk.

A levelezés alapján azt gondolhatjuk, hogy kevés görög versről lehet szó: az „ezen egynehány görög vers” megfogalmazás alapján arra következtethetünk, hogy csupán arra a tíz versre utal, amelyet Kazinczynak elküldött.⁵³ Később, ugyanebben a levélben így ír a tervezett kötetéről: „Egy részét fogják tenni könyvemnek az Ódák, és az Epigrammák, mellyekhez tartoznak a' görögök is.”⁵⁴ Ez a megfogalmazás is jelzi a magyar és a görög szövegek arányát az előbbi javára, miként az is a magyar és a görög nyelvű versek közötti mennyiségi különbséget jelzi, hogy Ungvárnémeti Tóth könnyedén elküldi ugyanezeket a görög verseket Karlovsky Zsigmondnak is,⁵⁵ míg magyar nyelvű szövegeinek egyetlen példányban történő lemásolása-letisztázása több mint egy hetet vesz igénybe.⁵⁶

Az a szűkös adatok alapján is biztosnak látszik, hogy 1814 elején Ungvárnémeti Tóthnak több görög verse volt készen, mint amennyit publikálni szeretett volna, hiszen Kazinczyhoz írt leveleiben nem tesz említést a két évvel korábban keletkezett *Onomasticon*-ról, amelynek egy darabját – mint láthattuk – 1818-ban publikálta a kétnyelvű verseskötetben. 1814. április 20-i levelében Ungvárnémeti Tóth azt is megemlíti Kazinczynak, hogy ismét letisztázta a görög verseket: „A' görög verseket azért írtam le másszor is, hogy együtt legyenek, 's azért tettem többet is hozzájuk, hogy leg alább több legyen, a' mit critizálhassanak.”⁵⁷ A megfogalmazásból úgy tűnik, hogy az újra letisztázott és

hogy Dr. Beregszászi annyit tud görögül mint én. Így én nem vagyok competens Bírája a' Tóth László Verseinek.” KAZINCZY, *Levelezése*, 16:259–260.

51 Ungvárnémeti Tóth itt annak a latin levélnek a részletére utal, amit Karlovsky küldött neki. UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 351.

52 Uo., 571.

53 A görög versesfüzetről lásd KEISZ, „Ungvárnémeti Tóth László 1814 márciusában...”, 442–443.

54 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 572.

55 Uo., 571.

56 KEISZ, „Ungvárnémeti Tóth László 1814...”, 444.

57 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 576.

kiegészített szövegeket elküldte Kazinczynak, bár pontosan nem világos, hogy kitől várt kritikát. Azt pedig végképp nem tudhatjuk, hogy milyen további görög versek szerepeltek a kéziratban. Elképzelhető az is, hogy a Kazinczynak elküldött epigrammák szövege között akadt olyan, amely az *Onomasticon* szövegéből való volt.

A görög versek keletkezéstörténete, sorsuk alakulása a következőkben szorosan összekapcsolódik a tervezett kötet koncepciójának és a költő életkörülményeinek átalakulásával.⁵⁸ Széphalomra 1814. április 20-án írt levelében Ungvárnémeti Tóth elfogadja a Kazinczy által javasolt új kötettervet: „Nagyon tetszik az a’ rend, melyet a’ Te-kintetes Úr javallani méltóztatik, hogy tudni illik első helyen álljanak a’ görög Ódák, ’s Epigrammák, ezeket kövessék a’ magyar Ódák ’s Epigrammák, – majd a’ két Epistolák, ’s leg utol a’ két Drámák.”⁵⁹ A levél szerint Kazinczy javasolja azt is, hogy legyen a kötetnek előszava. A tervezett kötetbe kerülő görög versek pontos számát és címét nem ismerjük.

Az 1814-ben tervezett verseskötet végül ebben a formában nem jelent meg. Ennek oka minden bizonnyal a mecénásként megkeresett Vay Ábrahám tartózkodása volt, akinek Ungvárnémeti Tóth-hoz írt leveléről a költő Kazinczyhoz 1814. május 10-én írt levelében számol be. Vay Ábrahám kételkedik az ismeretlen költő szándékaiban, és a „nonumque prematur in annum” elvére emlékezteti a költőt. Tartózkodására utal az is, hogy Vay arra kéri Ungvárnémeti Tóthot, hogy neve csupán mellékesen, „említőleg jelenjék meg” Kazinczy neve mellett. Nem tudhatjuk, hogy Vay Ábrahám már ekkor véglegesen visszautasította-e Ungvárnémeti Tóthot, mert a levél további részében a görög versköltő Kazinczy pontos titulusairól érdeklődik, ez pedig a kötet küszöbön álló megjelenésére utalhat. Az azonban biztos, hogy Vaynak végül nem lett szerepe Ungvárnémeti Tóth kötetének publikálásában,⁶⁰ hiszen az 1816-os kötetet Máyerfy Xavér Ferencnek,⁶¹ az 1818-as kötetet pedig almási Rudics Józsefnek ajánlotta.⁶²

c) A kétnyelvű verseskötet felé (1815–1816): a kötetterv harmadik változata és a görög versek átdolgozása

Ungvárnémeti Tóth 1814 őszén beiratkozik a pesti egyetem orvosi karára. Kazinczynak 1815. március 15-én írt levelében arról számol be, hogy tanulmányai és a várossal való ismerkedés minden energiáját lekötik, így verseinek, „mellyeket már csak nem a’ sajtó alá el is készítettem, [...] míg leg alább egy kis pihenést vehetek, a’ ládám fenekén kelljen állniok.”⁶³ A levélben felsorolt okok mellett a mecénatúra elbizonytalanodása is szerepet játszhatott Ungvárnémeti Tóth lelkesedésének csökkenésében.

58 A tervezett kötet kompozíciójának változataihoz lásd MERÉNYI Annamária, „Műfaji és versszerkesztési kérdések Ungvárnémeti 1816-os *Versei* című kötetében”, *Irodalomtörténet* 86 (2003): 92–96.

59 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 574.

60 Uo., 742.

61 Uo., 221.

62 Uo., 346.

63 Uo., 579. – 1815. március 15.

1815. március 15. és október 21., vagyis a következő ránk maradt, Kazinczyhoz címzett levél⁶⁴ között viszont Ungvárnémeti Tóth szorgosan dolgozott versein. Ezt főként életkörülményei változása tette lehetővé: elköltözött Szilassy Józseftől, akinek házában addig nevelőként tevékenykedett. Helyzetével ott igen elégedetlen volt, mivel a lármás szoba, a nevelői munkával járó feladatok, az összpontosítás nehézségei akadályozták a tanulásban.⁶⁵ Ennek hatására végül nehéz szívvel elköltözik, s mint arról Szemere Pál informálja Kazinczyt 1816 márciusában,⁶⁶ Békény János szabolcsi földbirtokossal osztózik új szállásán. Megélhetési forrásáról nincs információnk.

Inspiráló, nagy élmény lehetett Ungvárnémeti Tóth számára a személyes találkozás Kazinczyval. Erre az eseményre abban az 1815. októberi levelében utal, amelyben életkörülményeinek változásairól számol be „az idő óta, mióta Pesten együtt valánk”.⁶⁷ A találkozásra vélhetően akkor került sor, amikor Kazinczy Bécsbe tartván 1815. április 17. és 22. között Pesten tartózkodott.⁶⁸ Kazinczy barátainak pesti tartózkodásáról írt leveleiben nem számol be Ungvárnémeti Tóthtal történt külön találkozóról, úgyhogy lehetséges, hogy a költő azon a vacsorán találkozott Kazinczyval, ahová Kultsár István április 19-én „öszvegyűjté az írókat”.⁶⁹

A kötetek koncepciója újra változott, hiszen 1815 őszén már külön magyar és görög kötet van tervbe véve. Az immáron harmadik általunk ismert változat a másodikhoz hasonlóan Kazinczytól származott, hiszen októberi levelében így ír Ungvárnémeti Tóth: „görög verseimet szép darabokkal meg szaporítva; – a’ Tekintetes Úr tanácsa szerint, egyéb munkáimtól külön-választva; magyarázattal, jegyzetekkel, ’s egy rövid critizáló Szótárral meg bővítve, újonnan le tisztálhattam, ’s mozgásba tehettem.”⁷⁰ Itt bukkan föl tehát először az a terv, hogy a görög versek külön kötetben jelenjenek meg. A Kazinczynak írt mondat alapján úgy tűnik, ekkor még egy tisztán görög kötet („egyéb munkáimtól külön-választva”) tervezett megjelentetni Ungvárnémeti Tóth. A másik kötet magyar nyelvű munkáit közli, ehhez az 1815. októberi levél szerint Trattner révén Mayerfy Xavér Ferenc (1776–1845), a kor jeles sörfőzője és borásza, Ferihegy névadója személyében már támogatót is szerzett. A könyv a terveknek megfelelően 1816-os évszámmal, 1815 karácsonyára már ki is jött Trattner nyomdájából.⁷¹

A jobb életkörülmények és a publikálás reménye 1815 márciusa és októbere között új lendületet adott a görög verseken végzett munkának is. 1815 októberi levelében Ung-

64 Uo., 579–581. – 1815. október 21.

65 Uo., 28.

66 KAZINCZY, *Levelezése*, 14:25. Idézi: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 12.

67 Uo., 580.

68 „Den 17ten traf ich in Pesth ein, und blieb bis den 22ten tort.” KAZINCZY, *Levelezése*, 12:495.

69 Uo., 12:503.

70 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 580.

71 Így ír Kazinczynak 1815. október 21-én: „A munka Karátson felé egészen ki kerül a sajtó alól.” UNGVÁRNÉMETI TÓTH *Művei*, 580. A kötet megjelenését megerősíti a Kazinczy-levelezés Ungvárnémeti Tóth leveléhez fűzött jegyzete: „Ungvárnémeti Tóth L. versei csakugyan meg is jelentek az 1815. év karácsonyára, Trattnernél. A Hazai és Külföldi Tudósítások 1816. évf. (jan. 17-ki) 5. számához csatolt Tol-dalékban Horvát István ismerteti e kiadást a következőképen...” Ezt követően teljes egészében idézi az ismertetést. KAZINCZY, *Levelezése*, 14:540.

várnémeti Tóth arról számol be többször idézett levelében, hogy „görög verseimet ismét le tisztáltam, [...] azok csak nem egészen újakká születtek. Sok darabokkal szaporítottam, melyek még az elsőbeknél is inkább tetszenek, millyenek: Óda, a' Nemzeti Múzeum, 's a' Pesti Főiskola; Óda a Charisokhoz Matthison szerént és sok Epigrammák. Vagy hárommal az utóbbiak közül kedveskednem: mert, hogy mind meg küldjem, nem lehet.”⁷² 1816 februárjában és áprilisában írt leveleiben is többször említi görög versein végzett munkáját.

A versek tehát előkerültek a láda aljáról. 1814 tavasza, vagyis a Kazinczyval folytatott levelezés kezdete óta ez az első adatunk arra, hogy Ungvárnémeti Tóth görög verseivel foglalkozik. A görög versek születésének így az *Onomasticon* születése (1812) és a Kazinczyval való kapcsolatfelvétel közötti időszakot (1814 tavasza) követően az 1815 márciusa és 1816 nyara között eltelt bő év lehet a második fontos periódusa.

A levélben említett új verseket ma is olvashatjuk. Az elsőként megnevezett szöveg, az *Óda, a' Nemzeti Múzeum, 's a' Pesti Főiskola* minden bizonnyal a kétnyelvű kötet VI. ódájával (ΚΑΕΘΣ ΤΩΝ ΟΥΓΓΑΡΩΝ / MAGYAR DICSŐSÉG) azonosítható,⁷³ míg az *Óda a Charisokhoz* ugyanezen kötet IX. ódjaként (ΑΙ ΧΑΡΙΤΕΣ/ Α' ΚΗΑΡΙΣΖΟΚ)⁷⁴ láthatott napvilágot. A „sok epigramma” egyenként nem azonosítható, a három, e levélbe másolt epigrammával viszont már találkozhattunk e tanulmány első részében (XXX., XXVI, XLV).

Az új versek mellett némi újdonságot jelent a versforma is. Ha már 1815-ben a kétnyelvű kötetből ismert versformát alkalmazta a költő az 1818-ban VI. ódaként publikált szövegben, akkor ezt a ritkább versformák felé tett lépésként is értékelhetjük. E versben ugyanis – a magyar és a görög szövegben egyaránt – minden páratlan sor *glyconeus*, míg minden páros sor *asclepiadeus minor*.⁷⁵ Ezen sorok használatával még nem mozdul ki a Horatius-szövegekből megismert metrika világából, ám ez a párosítás már messze nem a leggyakrabban előforduló forma.⁷⁶

72 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 580.

73 Uo., 370–371. Az Ungvárnémeti Tóth-kiadás két helyen is két elveszett szöveggént utal erre az ódára: Uo., 79. és 743. A „Főiskola” szó után álló pontosvessző viszont azt sugallja, hogy az előtte álló szavak egy szövegre utalnak. A VI. ódához írt jegyzetben (Uo., 382.) a költő a vers témájaként egyrészt a Királyi Pesti Magyar Egyetemet, másrészt a Nemzeti Múzeumot emeli ki, az óda második fele (20sokk) pedig valóban a magyar tudomány fejlődését és a könyvtár nagyszerűségét állítja a középpontba. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy a levélben említett óda azonosítható a kétnyelvű kötet VI. ódájával vagy annak egy korábbi változatával.

74 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 376. Az Ungvárnémeti Tóth-kiadás is így azonosítja a szöveget: Uo., 743. Ez azért is bizonyos, mert a IX. óda magyar és görög szövege egyértelműen Friedrich von Matthison *Die Grazien* című költeményének fordítása.

75 A glyconeus kapcsán lásd SZEPESY Tibor, *Bevezetés az ógörög verstanba*, Antiquitas, Byzantium, renaissance 1 (Budapest: ELTE Eötvös József Kiadó, 2013), 155–156; az asclepiadeus minor kapcsán lásd Uo., 160. Berzsenyi is ezeket a sorokat használja *A közelítő tél* című művében, bár más eloszlásban (három asclepiadeus minor, egy glyconeus).

76 Horatius Melpomenéhez szóló ódájának (IV. 3.) például ez a metruma, ami azért is érdekes, mert Ungvárnémeti Tóth a görög kötet II. ódájában a Horatius-ódához hasonló gondolatokkal szintén Melpomenét szólítja meg. Horatius máshol is használja ezt a metrumot, bár nála négysoros strófákban áll, míg Ungvárnémeti Tóth nem bontja versszakokra a szöveget. Vö. Horatius hasonló metrumú ódái: 1. 3,

Kazinczynak írt levelében az ódákra helyezi a hangsúlyt, ám ezek között még nem említi azokat a pindarosi ódákat, amelyekről 1819-ben legkedvesebb műveiként emlékezik meg,⁷⁷ miként 1816-ban írt egyik levelében sem említi ezeket a szövegeket. Okkal feltételezhetjük, hogy 1815–1816 fordulóján még nincsenek készen a thébai költő modorában elkészült ódái. Későbbi keletkezésük mellett szól, hogy 1819. március 13-án így ír Kazinczynak Bécsből: „kár, hogy nem előbb kezdék hozzájuk [a pindaroszi ódákhöz]: alkalmasint az egész könyv azon a’ hangon szólna.”⁷⁸

Az új szövegek és a metrikai elmélyülés mellett a harmadik fontos eredmény a versek átdolgozása. A versek átdolgozásáról leveleiben tett, főntebb idézett megjegyzések alapján feltételezhetjük, hogy – ha még nem is végleges formájukban – ekkor írhatta újra 1814. évi kéziratos szövegeit. Erre utal az 1815. októberi levél azon mondata is, hogy „csak nem egészen újakká születtek” – ez pedig tökéletesen ráillik azokra a különbségekre, amelyeket az 1814-es és az 1818-as változatok között főntebb láthattunk. A Kazinczynak 1815 októberében elküldött három epigramma és azok végleges változata közötti különbség viszont jelzi azt is, hogy még a későbbiekben is kereszttúlment némi csiszoláson a szöveg, vélhetően azok tanácsára, akiknek Ungvárnémeti Tóth megmutatta azt. Mint láthattuk, a Kazinczynak küldött három epigrammát 1815 őszén Vályi Nagy Ferenc is olvasta, s véleménye eljuthatott a fiatal költőhöz is. Októberi levele alapján Kölcsey Ferencnek is meg akarta mutatni a verseket, ám arról nem tudunk, hogy ez a terve megvalósult volna.

A görög versek olvasói között volt a pesti professzor, Schedius Lajos (1768–1847) is, aki az 1815. októberi levél írásakor éppen a görög verseket tanulmányozta,⁷⁹ majd a költő 1816. február 18-án kelt levele szerint a szövegeket „nagy dicsérettel adta vissza”.⁸⁰ Schedius egyébként Göttingenben tanult, s a göttingeni neohumanista szemlélet meghatározó alakjának, Christian Gottlob Heynének (1729–1812)⁸¹ is tanítványa volt,⁸² akinek Pindaros-szövegkiadása komoly hatással volt a Pindaros-értelmezésre.

Ungvárnémeti Tóth leveleiből kiderül, hogy Schedius Lajossal később is kapcsolatban állt: 1816. június 6-án és 1817. február 24-én arról számolt be, hogy a professzor könyvek beszerzésében segített neki.⁸³ Sajnos ezen kívül nincsen további adatunk

13, 19, 36; 3. 9, 15, 19, 24, 25, 28; 4. 1, 3. Robin G. NISBET and Margaret HUBBARD, *A Commentary on Horace: Odes, Book I* (Oxford: Clarendon Press, 1970), XXXIX.

77 „Leg kedvesebbek azonban nekem is általában az ódák, – különösen a Pindariak...” UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 591.

78 Uo., 591.

79 „Most az egész csomóm nyolcz-ív paproson – Schédiusz Úrnál vagyon.” Uo., 581.

80 Uo., 583.

81 Heyne jelentőségéről lásd BORZSÁK István, *Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955), 31–33; Diego LANZA and Gherardo UGOLINI, eds. *History of Classical Philology: From Bentley to the 20th century*, trans. Antonella LETTIERI, Trends in Classics – Scholarship in the Making 2 (Berlin–Boston: De Gruyter, 2022), 35–52.

82 Heyne és Schedius kapcsolatáról lásd BORZSÁK, *Budai Ézsaiás...*, 38–39, BALOGH Piroška, „Heyne és Schedius Lajos” in *Göttingen dimenziói: A göttingeni egyetem szerepe a szaktudományok kialakulásában*, szerk. GURKA Dezső, 127–140 (Budapest: Gondolat, 2010).

83 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 584, 586.

ketjük kapcsolatára, az azonban feltehető, hogy a professzorral való találkozás jelentősen szélesíthette Ungvárnémeti Tóth látókörét, ráirányíthatta figyelmét Pindarosra, Heyne munkáira és az ókor tanulmányozásának új útjaira, például a tárgyi emlékek bevonására a szövegek értelmezésében.⁸⁴ Schedius Lajos a pesti egyetemen a görög nyelv professzoraként tanított, óráira akár az Ungvárnémeti Tóthhoz hasonló medikusok is járhattak.⁸⁵ Schedius József nádorral fennálló szoros kapcsolata⁸⁶ akár Ungvárnémeti Tóth Hermina nádorné halálára írt ódájának születésében is szerepet játszhatott, noha erről sincs semmilyen adatunk.

Ungvárnémeti Tóth 1816. február 18-án már annyira közelinek érezte a görög versek megjelenését, hogy arról számolt be Kazinczynak, hogy „ma holnap görög verseimre is előrefizetést hirdetek”.⁸⁷ 1816. április 19-i levele szerint olyannyira intenzíven dolgozott tovább a görög verseken, hogy még Kazinczy két levelére sem válaszolt.⁸⁸

Úgy tűnik tehát, hogy Ungvárnémeti 1816 kora nyarára a görög versek jelentős részével készen állhatott.⁸⁹ Az ódák közül az V., a VI. és a IX. darab, valamint „számos epigramma” várta a publikálást, miként az *Onomasticon* részeként az egész kötet legkorábbi darabja, a Karlovszkyak címzett episztola is elkészült már. A többi episztola és az idillek keletkezésének idejéről nem tudunk közelebbit. A kötetét értékelő 1819. március 13-i levelében nem túl lelkesen szól róluk: „Az idyllek ’s az Epistolák nem rosz darabok...”⁹⁰ Elképzelhető, hogy ezek a szövegek is a költő számára a görög versírás legmagasabb rendű formájának tekintett pindarosi ódák (I–IV. óda) előtt keletkeztek, miként az is feltételezhető, hogy a Matthisson-fordításként készült IX. ódával rokon szemléletű VII., VIII., X. és XI. óda is pindarosi ódákat megelőzően készült.

d) A pindarosi ódák és a kötet megjelenése (1816–1818)

1816. június 6. után a költő 1817. február 24-én jelentkezett ismét Kazinczynál levéllel,⁹¹ ebben azonban nem tesz említést a görög versekről, a következő Széphalomra küldött szöveg pedig 1818. augusztus 23-ról való. A két időpont között a levelezésben hosszabb szünet állt be, hiszen Ungvárnémeti Tóth így ír e levél elején: „Egész év-óta nem kaptam tőled levelet, ’s több egy évnél, hogy én sem írtam neked.”⁹² A levelezésben beálló szünet egybeesik az 1818 nyarán megjelenő kétnyelvű kötet közvetlen előkészületeivel,

84 BALOGH Piroška, *Ars scientiae: Közéletek Schedius Lajos János tudományos pályájának dokumentumaihoz* (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007), 107–111.

85 Uo., 114.

86 Schedius Lajos József nádor első feleségének haláláról versben emlékezett meg. Uo., 71–72. Kapcsolatukról lásd még: uo., 87.

87 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 583.

88 „...ismét görög verseimbe merültöm annyira el fogott, hogy szinte két böcsös Leveledre kellett adósnak maradnom.” Uo., 583.

89 Ezen az állásponton van Tóth Sándor Attila is a kritikai kiadás bevezető fejezetében. „Tehát 1815–1816-ra – néhány később megírt pindarosi típusú ódáját leszámítva – kötetkészek görög versei...” Uo., 51.

90 Uo., 592.

91 Uo., 585–586.

92 Uo., 587.

így sajnos erről a munkáról nem olvashatjuk Ungvárnémeti Tóth közvetlen beszámolóját. Magukban a szövegekben és Ungvárnémeti Tóth szövegekhez fűzött jegyzeteiben azonban találhatunk olyan támpontokat, amelyek elárulnak valamit a versek keletkezésének körülményeiről.

A kétnyelvű kötet ódái élén álló négy Pindaros-imitáció közül a III. és a IV. szöveg esetén állapíthatjuk meg hozzávetőleges pontossággal a keletkezés időpontját. A III. ódáról (EPMINA / HERMÍNE) a költőtől tudjuk, hogy „a’ magyar volt az eredeti, a’ görög pedig csak későbbben másoltatott.”⁹³ A szöveg Hermina főhercegnő emlékére jelent meg, így egyértelmű, hogy az óda magyar szövege a főhercegnő 1817. szeptember 14-én bekövetezett halála⁹⁴ és a *Hasznos Mulatságok* 1817. szeptember 24-i, a verset a címlapján hozó számának megjelenése közötti tíz napban keletkezett,⁹⁵ megnyitva a lapban a főhercegnő emlékére publikált versek sorát.⁹⁶ Az óda magyar változata tehát lényegében készen állt 1817 szeptemberében, a görög szöveg pedig ezt követően, ám a görög verseskötet 1818 júliusi megjelenése előtt keletkezett.⁹⁷

A IV. óda (HPΩΕΣ ΤΩΝ ΟΥΤΤΑΡΩΝ / MAGYAR HŐSÖK) esetében ennél kevésbé lehetünk pontosak, ám a szöveg egy utalása itt is megadhatja legalább a legkorábbi időpontot. A görög és a magyar szöveg utolsó soraiban (58–62. sor)⁹⁸ és a hozzá kapcsolódó jegyzetben⁹⁹ a költő az „Austriai Fő Herczeg” Ferdinándot élteti, lovassági érdemei mellett „a hadaknak isteni Vezérök” (παμβίου ποιμῆν στρατοῖο) kifejezéssel dicsőíti. Ez a személy a Habsburg-ház Este-ágából származó Ferdinánddal (1781–1850) azonosítható, aki a napóleoni háborúk alatt lovassági parancsnokként tűnt ki,¹⁰⁰ és 1816 nyaratól Magyarország katonai kormányzójaként tevékenykedett,¹⁰¹ miután 1816. július 24-én fényes ünnepség közepette Budára érkezett.¹⁰² Ferdinándnak korábban nem volt annyira erős kötődése Magyarországhoz, ami indokolta volna, hogy Attila utódjainak sorában a IV. óda végi előkelő helyre kerüljön. Az óda tehát valószínűleg Ferdinánd kinevezése és budai érkezése, vagyis 1816 nyara után születhetett. Ennél pontosabban sajnos nem határozható meg, bár annyi talán fölvethető, hogy a vers a Ferdinánd érkezése utáni időszakhoz kötődhet, amikor a katonai kormányzó személyét nagy figyelem övezte.

93 Uo., 381.

94 Hermina haláláról lásd a korabeli sajtó beszámolóját: *Hazai 's Külföldi Tudósítások* 12.2, 23. sz. (1817. szept. 17.): 177.

95 *Hasznos Mulatságok* 1.2, 25. sz. (1817. szept. 24.): 195–198.

96 RÁCZ István, „Herminéhez: Alcaeus mértékein”, *Hasznos Mulatságok* 1.2, 26. sz. (1817. szept. 27.): 203–204; TÓTH József, „Tisztelet”, *Hasznos Mulatságok* 1.2, 27. sz. (1817. okt. 1.): 211–213; SÍPOS József, „Sonetto: Hermine halálára”, *Hasznos Mulatságok* 1.2, 31. sz. (1817. okt. 15.): 243; „Óda Hermine halálára”, *Hasznos Mulatságok* 1.2, 38. sz. (1817. nov. 8.): 299–300.

97 A magyar szövegnek több változata is készült, ezeket lásd UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 623–636.

98 Uo., 369.

99 Uo., 382.

100 Brigitte HAMANN, szerk., *Habsburg Lexikon* (Budapest: Új Génius, 1990), 106–107.

101 A kinevezésről a korabeli sajtó is beszámolt: *Hazai 's Külföldi Tudósítások* 11.1, 48. sz. (1816. jún. 15.): 378.

102 Az érkezésről részletes beszámolót közöl: *Hazai 's Külföldi Tudósítások* 11.2, 8. sz. (1816. júl. 27.): 57. Az ünneplésről szóló tudósítás folytatódott az augusztus 3-i számban is: *Hazai 's Külföldi Tudósítások* 11.2, 10. sz. (1816. aug. 3.): 69–70.

A kétnyelvű kötet I. és a II. ódája sajnos nem tartalmaz olyan konkrét utalást, amelynek révén közelebbről meghatározható volna keletkezésének időpontja. A két szöveg azonban több ponton is erősen kapcsolódik az 1816 elején megjelent első kötet szövegeihez, jegyzeteihez. Az I. óda (TA ΕΛΕΥΣΙΝΑ / ELEŪSZISZI TITKOK) az eleusisi misztériumok képéből indul ki, amelybe akkor lehetett beavatást nyerni, ha valaki már az agrai misztérium tagja volt. Ez utóbbi a témája az 1816. évi kötet első versének, *Az agrai felesküvés* című ódának,¹⁰³ amelyet Ungvárnémeti Tóth a kétnyelvű kötet I. ódájához írt jegyzetében külön az olvasó figyelmébe ajánl.¹⁰⁴ A két misztérium közötti kapcsolatot a költő 1816. évi kötetének glosszái között az *Agra* címszónál tárgyalja,¹⁰⁵ amelyben a költő megmagyarázza annak az *ἐπόπται* szónak is a jelentését, amelynek az 1818. évi kötet I. ódájában is fontos szerepe van (11. sor).

A II. óda (ΜΕΛΠΟΜΕΝΑ / MELPOMENA) zárlatához kapcsolódóan a költő jegyzete az olvasó figyelmét az 1816. évi kötet *Romanze* címszavához irányítja,¹⁰⁶ amelyben az óda gondolatmenetével lényegében azonos állításokat fogalmaz meg. Az I. és a II. óda esetében azt láthatjuk tehát, hogy a szövegek erősen kötődnek az 1816-ban megjelent szövegek gondolatmenetéhez, szellemi élményanyagához. Ebből persze nem lehet egyértelmű következtetést levonni, mégis úgy tűnik, hogy a költészetet témájukul választó, több ponton egymáshoz és az 1816. évi kötet szövegeihez kapcsolódó I. és II. óda előbb keletkezhetett, mint a szerkezetükben rokon felépítésű, Pindaros költészetének elmélyültebb ismeretét mutató III. és IV. óda.

A költő 1818 nyarán két jelentős, görögséggel kapcsolatos munkát is publikált. Az egyik a görög–magyar verseskötet, amely 1818. júliusában jött ki Trattner nyomdájából, az *Előszót* április 20-ra – „Tavaszhavának huszadik napján”¹⁰⁷ – datálta a szerző. Megjelenését a szintén Trattner gondozásában megjelenő *Tudományos Gyűjtemény* júliusi kötete harangozta be az új könyvek között,¹⁰⁸ az úgyszintén Trattner-lap *Hazai s’ Külföldi Tudósítások* 1818. július 18-i száma pedig rövid cikkben méltatta az új kötetet.¹⁰⁹

A kötetet Ungvárnémeti Tóth Rudics József (1792–1879) bács-bodrog megyei ifjú földbirtokosnak ajánlotta, aki a kötet nagyvonalú támogatójaként kifizette a nyomtatás költségeit, majd a példányokat Ungvárnémeti Tóthnak ajándékozta.¹¹⁰ Rudics az

103 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 222–223.

104 Uo., 381.

105 Uo., 325.

106 Uo., 381.

107 Uo., 351.

108 *Tudományos Gyűjtemény* 2, 7. sz. (1818): 135.

109 *Hazai s’ Külföldi Tudósítások* 13.2, 6. sz. (1818. júl. 18.): 48. Ebben a számban még a címlapon a fejléc alatti mottó is Ungvárnémeti Tóth epigrammája volt.

110 „Tek. Rudics József Úr Ns. Báts Vármegyének Assessora, s’ All-Jegyzője avval betsülte meg az ő Hazafiui igyekezetét, hogy ezen munkát saját költségén kinyomtattatta, és a’ nyomtatványok példáit neki ajándékozta. Éljenek az ilyen Gyámolítók!” Uo. – Külön kis írásban számol be Rudics József nagylelkűségéről a *Tudományos Gyűjtemény* is *Jutalom tételek* cím alatt: *Tudományos Gyűjtemény* 2, 7. sz. (1818): 114. A cikk külön kiemeli, hogy a nagylelkű támogatás a szerző „régulta kéz-iratban heverő Görög Verseit” támogatta a megjelenésben. Uo.

1820-as években is a magyar irodalom bőkezű támogatója maradt, az *Auróra* évkönyvet például 1000 forinttal támogatta.¹¹¹

Rudics Józsefnek azonban más szerepe is lehetett a görög kötet létrejöttében, hiszen a kétnyelvű kötet élén álló, Rudicsnak szóló ajánlás szerint maga a támogató javasolta Ungvárnémeti Tóthnak, hogy a görög versek mellé a magyar változatokat is felvegye. Így mentegetőzik Rudicshoz írt ajánlásában Ungvárnémeti Tóth: „Ezen szempontból itéljed, kérlek, czéломat, ha eddig csupa görög Verseimmel akartam fel-lépni a' Tudós Világ előtt...”¹¹² Ez a mondata egybeesik azzal, amit még Kazinczynak írt 1815. októberben: a Széphalomról érkezett tanács hatására „egyéb munkáimtól külön-választva” kívánta megjelentetni görög verseit. Ungvárnémeti Tóth így folytatja Rudicsnak szóló ajánlását: „De engedek még is Hazafiúságod buzgó lelkének, mellynek ereje bár mi bölcs okaidnál mélyebben hatja szívemet. [...] Én csak a' Muzáknak köszönöm minden tehetségemet, mellyet hogy ezennel is teljes erejében kelljen, 's lehessen a' Hazának fel áldoznom: a' te példád, segéded, 's ösztönöd művelte. Vegyed azért magyar Verseimet is a' Görögök mellett, [...] vegyed, 's adjad azokat a' Nemzetnek, mint tennen buzdító Lelkednek szüleményit.”¹¹³

Nem tudhatjuk, mennyire a bőkezű támogatónak kijáró tisztelet mondatta a költővel e szavakat. Ungvárnémeti Tóth tisztán görög kötetre irányuló eredeti szándéka azonban jól magyarázza a kötet címét: *Görög versei. Magyar tolmácsolattal*. A cím, amelyben a „Görög versei” kifejezést jóval nagyobb betűkkel szedték, annak ellenére a görög versek elsőbbségét sugallja, hogy a kötetben teljesen egyenrangúan, sőt – mint láttuk – egymást kiegészítően vannak jelen a magyar és a görög szövegek. Arról sajnos nem tudunk jóformán semmit, hogy a görög versek magyar változatai vajon már készen voltak-e, vagy kimondottan Rudics József ismeretlen időpontban elhangzott tanácsának hatására születtek meg.

Ungvárnémeti Tóth másik görög témájú publikációja a *Tudományos Gyűjtemény* 1818. júniusi (VI.) kötetében megjelenő nagy Pindaros-tanulmány volt.¹¹⁴ Ez a szöveg a görögség tanulmányozásának, ezen belül pedig Pindaros költészetének jelentőségéről szól, több ponton Kölcsey *Nemzeti hagyományok* című tanulmányát és Berzsenyi elméleti munkáját előlegző megközelítéssel.¹¹⁵ A tanulmány második fele alapos metrikai összegzést ad, amelyben ismerteti a Hermina-óda magyar szövege mögött álló verstan-i megfontolásokat, és metrikai példaként közli az óda 1817. őszi változatához képest javított magyar szöveget is. A Pindaros-tanulmányban a görög metrika és Pindaros 10.

111 BOLDOG-BERNÁD István, „Kisfaludy Károly és a »romantikus triász«” *Irodalomismeret* 3. sz. (2021): 12–13.

112 UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 347.

113 Uo.

114 UNGVÁRNÉMETI Tóth László, „A' Költő remekpéldáiról, különösen Pindárról, 's Pindarnak Versmértékéről”, *Tudományos Gyűjtemény* 2, 6. sz. (1818): 54–89. Modern szövegkiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 499–521.

115 S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai: A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban* (Budapest: Balassi Kiadó, 2005), 394–397; FÓRIZS Gergely, „Álpeseken Álpesek emelkednek”: *A képzés eszménye Berzsenyi elméleti szövegeiben*, *Klasszikusok* (Budapest: Universitas Kiadó, 2009), 256–261.

pythói ódájának – amely a Hermina-óda metrikai mintája is volt – hagyományos,¹¹⁶ a scholionok közvetítésével fennmaradt értelmezését adja. Jelzi azonban azt is, hogy tudomása van már Gottfried Hermann Pindaros metrikai értelmezését megújító nézeteiről is,¹¹⁷ amelyre a kétnyelvű kötet görög pindarosi ódáinak metruma is épült.¹¹⁸

Görög tanulmányainak mintegy összegzése a Pindaros-tanulmány és a kétnyelvű verseskötet, amelyek ráadásul párhuzamosan készültek, még hivatkoznak is egymásra.¹¹⁹ A Pindaros-tanulmányban a görögség, azon belül a görög költészet tanulmányozásáról vallott nézeteit foglalja össze, noha a 19. századi ógörög versírás értelméről, céljairól itt nem ejt egy szót sem. A kétnyelvű verseskötet legkorábbi darabja 1812-ben keletkezett, a legutolsó 1817 szeptembere után, így tartalmának rétegzettsége jól tükrözi a szerző nyelvtudásának gyarodását, műfaji tájékozottságának kiszélesedését, az iskolás epigrammáktól Pindarosig vezető utat. A kötet többször újratervezett kompozíciója pedig egy legkésőbb 1814 óta húzódó, többször megakadt folyamat lezárása. Nem csoda, hogy a Bécsbe költözéssel amúgy is nagy változás előtt álló költő megkönnyebbülten sóhajtott föl 1818. augusztus 23-án: „Örvendek az utóbbinak, nem annyira dicsőségemért, mint inkább azért, hogy kedves pályámnak közepette egy olly sullyos terhentől megmenekedhetném.”¹²⁰ Olyan ez a mondat, mintha búcsút venne az intenzív görög tanulmányoktól és a görög versírástól.

e) Epilógus: újraolvasás és visszhang (1818–1820)

A versek megjelenését követően sem tudta azonban Ungvárnémeti Tóth nyugodt lélekkel útjára bocsátani az elkészült szövegeket. „Hűlt kebellem” újraolvasva a verseket arról számol be Kazinczynak, hogy – általános elégedettsége mellett – szíve szerint további apró javításokat tenne még a szövegeken. Ezek a javítások egyébként egészen csekélyek, és jellegükben nem, csupán mértékükben térnek el a korábbi javításoktól:

116 „mellyért én, hogy javallatomat könnyebbítsem, csak a’ Scholiasták szerint viszem ki czéломat.” UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 514.

117 Gottfried Hermann Ch. G. Heyne 1798-ban megjelent Pindaros-kiadásában tette közzé Pindaros ódáinak új metrikai értelmezését: Gottfried HERMANN, „Commentatio de Metris Pindari”, in PINDAROS, *Carmina*, ed. Christian Gottlob HEYNE, 3 köt. (Göttingen: 1798), 3 (Pars 1): 177–356. Ungvárnémeti Tóth szó szerint idéz belőle: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 520.

118 Így ír a kétnyelvű kötet ódáihoz fűzött jegyzeteiben: „A görög Pindari ódák pedig Herrmann méregetése szerint vagynak alkotva! a’ mit csak azért kell megjegyezni, ne hogy ’ki Hermannnak tudós értekezését nem látta, megbotoljék benne!” Uo., 380. Ez olyannyira igaz, hogy Ungvárnémeti Tóth kétnyelvű kötetében az I. óda görög szövege a VII. olympiai óda (HERMANN, „Commentatio...”, 245.), a II. óda görög szövege a IV. olympiai óda (uo., 242), a III. óda magyar és görög szövege a X. pythói óda (uo., 296.), míg a IV. óda görög szövege a VIII. nemeai óda (uo., 328.) Hermann által megadott metrikai sémáját követi. Az I., a II. és a IV. óda magyar szövegének metruma nem Pindarost követi, ezek „magának a’ Költőnek szabad versalkati”. UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 380.

119 Pindaros-tanulmány: „Leszen pedig két három példa is Görög verseim mellett, (mellyek épen most vagynak sajtó alatt) a’ magyar tolmátsolatban, hogy a’ melly útát másoknak mutatok, meg is törjem előttük.” Uo., 520; Kétnyelvű kötet: „A’ ki erről többet kíván látni, olvassa meg a’ Szerzőnek Pindarról írta értekezését a’ Tudományos Gyűjtemény másod évi folyamatjának VI. Kötetében.” Uo., 520.

120 Uo., 587.

néhány köztűzöt cserélt csupán ki (πρός helyett εις), vagy a στιγματοφορέων helyett a στιγματοφόρος szót használná a XX. epigramma „felülírásában”.¹²¹

A szövegek további „csiszolatása” mellett a költőt nagyon érdekelte Kazinczy és mások véleménye a megjelent kötetekről. Mint láttuk, számára a pindaroszi ódák – köztük is leginkább a IV. – a legkedvesebbek, legkevésbé pedig talán az idillekkel és az episztolákkal volt elégedett. Levelében ezen kívül Somossy professzor véleményéről is érdeklődik.¹²² Arról is tudomása van, hogy a bécsi görögök ismertetőt és részleteket közöltek a görög versekről lapjukban.¹²³

Bécsben 1820. augusztus 31-én bekövetkezett halála korán lezárta Ungvárnémeti Tóth László életútját. Nem tudhatjuk, hogy görögség iránti érdeklődése orvosi tanulmányai, majd esetleges orvosi működése mellett is olyan erős maradt volna-e, mint az 1810-es évek közepén. Úgy tűnik, hogy bécsi évei alatt fő érdeklődési területe már más volt, hiszen ebből az időszakból mindössze egy új görög költeményről van tudomásunk: elkészítette – feltételezése szerint – a világirodalom első ógörög nyelvű szonettjét.¹²⁴

* * *

A fiatalon elhunyt költő görög verseinek születése végigkísérte rövid alkotói pályáját. 1814-ből ismert első szövegei alapján kiindulópontja az „iskolai klasszicizmus”¹²⁵ kötődő megközelítés, alkotói módszer volt. Ungvárnémeti Tóth első görög verseiben egyszerűen a latin helyébe a görögöt állította, a szövegek a metrumot és a műfajt illetően az iskolában tanultakat követték. A költő témáit a kor epigrammaköltészetének megszokott elemeiből és Kazinczy eszméiből, valamint az iskolában megismert szövegek világából merítette.

Ungvárnémeti Tóth azonban kilépett az „iskolai klasszicizmus” keretei közül, és egyre inkább arra törekedett, hogy minél tökéletesebben imitálja az ókori görög költészet nyelvi és műfaji jellemzőit. Ennek a szemléletváltásnak az eredménye a kéziratos görög versek vélhetően 1815–1816-ban elvégzett átdolgozása, nyelvi színvonalának javítása, amely közelebb vitte szövegeit a görög líra nyelvezetéhez. Sapphó vagy Alkaios stílusának, jellegzetes témáinak, műfajainak utánzásáról azonban még így sem beszél-

121 A bekezdés idézeteit lásd *uo.*, 590.

122 *Uo.*, 591–592.

123 *Uo.*, 592. A *Ἐρμῆς ὁ λόγιος* 1818. augusztus 15-i (16.) számában rövid, igen elismerő hangú ismertetőt közöl a görög versekről. Tizenkét szöveget oda is illeszt a cikk után a lap szerkesztője. Az ismertető görög szövegét közli: THEWREWK, „Egy magyar...”, 454. Magyar fordítását lásd: *Tudományos Gyűjtemény* 2, 12. sz. (1818): 97–99.

124 *Uo.* – A szonett szövege: *uo.*, 488.

125 Lásd erről Tóth Sándor Attila megállapításait a kritikai kiadás bevezetőjében: „Ungvárnémeti görögsége tehát ebben az időszakban nem más, mint a 18. században virágzó antikizáló, többnyire azonban latin nyelvű irodalom vonulatába beillő versköltési gyakorlat.” *Uo.*, 42. A klasszicizmus változatairól lásd SZAUDER József, „A klasszicizmus kérdései és a klasszicizmus a magyar felvilágosodás irodalmában”, in SZAUDER József, *Az Estve és az Álom: Felvilágosodás és klasszicizmus 92–122* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970), 99–105.

hetünk, hiszen a sapphói és az alkaioi metrumban írt versei inkább különböző ókori és újkori hagyományok izgalmas egyesítését jelzik, mint egy-egy szerző imitálását.

Görögben jártas ismerőseinek tanácsai mellett ebben a munkában az is segítette, hogy gazdagította ismereteit a görög szókincs, nyelvtan és metrika területén, másrészt pedig a szakirodalom tanulmányozásával új ismereteket szerzett a görög irodalomról és az ókori élet mindennapjairól. Erről tanúskodnak 1816. és 1818. évi görög kötetek glosszái, jegyzetei, és ezt az olvasottságot mutatják az 1818-ban megjelent Pindaros-tanulmány idézetei, hivatkozásai is.¹²⁶ Ezen önművelési folyamat eredménye volt az is, hogy 1816 után képessé vált megírni Pindarost valóban sok szempontból imitáló görög ódáit.

A szövegek átdolgozása, a tudományos tájékozódás és a Pindaros-imitációk együttesen, Tóth Sándor Attila megállapításait megerősítve azt jelzik,¹²⁷ hogy talán már 1815 őszétől – ekkor már biztosan kapcsolatban állt Schedius Lajossal – a winckelmanni ihletésű neohumanizmus hatása alatt tanulmányozta a görögség világát, célja pedig az „igaz Hellenizmus” megismerése, feltárása és utánzása volt. Ennél már talán csak az jelentett fontosabb célt számára, hogy a 19. század első évtizedeiben is szokatlan módon úgy szólaljon meg a klasszikus ókor görög nyelvén, hogy az saját kora számára is érvényes mondanivalót fogalmazzon meg. Ungvárnémeti Tóth elmélyült ókortudományi tanulmányait abban az időszakban, 1814 és 1818 között vitte véghez, amikor Pesten kiváló eredménnyel elvégezte az orvostudományi egyetemet.

Ungvárnémeti Tóth László ógörög „zsengei”

Ungvárnémeti Tóth László 1814. március 8-án írt először levelet Kazinczy Ferencnek, azonban mind a Kazinczy-levelezés, mind Ungvárnémeti Tóth műveinek kritikai kiadása ezt a szöveget a második Kazinczynak írt levélként tünteti fel,¹²⁸ elébe helyezve egy dátum nélküli levelet. A levelek tüzetes vizsgálata alapján azonban egyértelmű, hogy a március 8-i levél volt Ungvárnémeti Tóth első Kazinczynak írt levele, a datálatlan levél pedig nagyjából két héttel később keletkezett. Ungvárnémeti Tóth és Kazinczy leveleinek tanulmányozásával az is világossá vált, hogy a március 8-i levélhez kapcsolódik mellékletként az az MTA kéziratárában M. Ir. Lev. 4-r. 30. jelzet alatt őrzött ógörög nyelvű versfüzet, amelyet először az Ungvárnémeti Tóth-összkiadásban publikáltak.¹²⁹

A középen összefűzött versfüzet 12 számozatlan oldalból áll, az első oldalon nincs szöveg. A 2–11. oldal ógörög nyelvű költeményeket tartalmaz, műfajok szerinti elrendezésben. Ungvárnémeti Tóth először három ódát közöl, majd hét epigramma követ-

126 Csak néhányat említhetünk itt: Barthélemy abbé *Anacharsis utazása* című munkája, Heyne Pindaros-kiadása, Potter görög régiségekről szóló műve, vagy éppen Batteux-Ramler Pindaroshoz is fontos adalékokkal szolgáló összegzése.

127 Tóth, *Az istenülés...*, 95–97.

128 A levél szövegét lásd UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 570–572.

129 A levelek datálásáról és a versfüzet azonosításáról lásd már idézett cikkemet: KEISZ, „Ungvárnémeti Tóth László 1814 márciusában...”

kezik. Az autográf kézirat összesen 169 sornyi, folyamatosan sorszámozott ógörög szöveget tartalmaz. Az oldalak jobb alsó sarkában a következő oldal első betűi, szavai állnak őrszóként, míg a 11. oldalon, a 7. epigrammát követően a *tantum* szó jelzi a kézirat lezárását. Ugyanezen oldal alsó részére, a *tantum* szó mellé balra valaki még két ógörög epigrammát másolt le, amelyek a 350. és a 351. szám alatt jelentek meg a kritikai kiadásban. E szövegek a többitől eltérően nincsenek megszámozva. A kézírás sietős jellege eltér a kézirat többi részétől: nem tartalmaz ékezeteket és hehezeteket, a kézligatúrákat sem használ (például az ἔστι szóban), míg a betűket a szöveg többi részéhez képest gyakrabban köti össze. Mindez arra utal, hogy talán egy másik kéz írta ide ezeket az epigrammákat, így abban sem lehetünk bizonyosak, hogy e szövegeket Ungvárnémeti Tóth írta. A kézirat 12. oldalán egy német epigramma szerepel, rövid magyar bevezetéssel.¹³⁰

Az alábbiakban Ungvárnémeti Tóth verseinek ógörög szövegét és magyar nyersfordítását közlöm. Az ógörög szöveg a kézirat új átirata, amely fölhasználja a kritikai kiadás olvasatait is. Ez az átirat néhány pontosításon túl abban különbözik a kritikai kiadásban közölttől, hogy betűhíven közli Ungvárnémeti Tóth szövegét, vagyis nem vettem át a szöveg a kritikai kiadásban jelzett javításait, valamint megtartottam az ékezés kritikai kiadásban jelöletlenül javított hiányait és hibáit, valamint a központozást sem korrigáltam. Ez az átirat így hű tükre annak, mennyire tudott görögül Ungvárnémeti Tóth László 1814 tavaszán.

A magyar szöveg mindenfajta költői igény nélkül az ógörög szöveg értelmét kívánja visszaadni. Ez több helyen nagyon nehéz, hiszen a szöveg nyelvi szempontból homályos, helyenként hibás. Ezúton is szeretném megköszönni Bolonyai Gábornak (ELTE BTK Görög Tanszék) a szöveg értelmezéséhez nyújtott segítségét.

130 A német epigramma szövegét lásd *uo.*, 463. A felvezető szöveget lásd *uo.*, 710–711.

p. 2.¹³¹ Ὠδαί
[340] α.,
Εἰς τὴν Τύχην¹³²

Οὐ τῶν βροτῶν προσευχῆς
δεήσεως τ' ἀκούει
Τύχη μὲν οὔσα κωφή,
Τύχη δ' εὐοῦσα τυφλή,
5 μὴ τοὺς σέβοντας εἶδει·
Διὰ τοῦτο μὴ βέβαια,
μητ' ἀσφαλῆ ἔστι δῶρα
τα τῆς Τύχης πάροντα.
Ἢ γὰρ Τύχη ἄθυρεϊ
10 φθειρούσα μὲν τὸ πραχθῆν,
λύουσα δ' ὅτι διήσε,
φθίνουσα δ' ὅτι τάξε,
ρίπτουσα δ' ὅτι ἦρε.
Παλάμαις τινὰς φέρουσα,
15 αἴρουσα δ' ἄκρ' Ὀλύμπου,
τοὺς μὲν χαμάζ' ἄπωθεῖ,
τοὺς δ' εἰς χάος καθήκε.
Ἐπὶ δ' αὐ τισὶν τοσοῦτο
τῶν φορτίων τίθησιν,
20 ὡς τῶν ὀδοιπορούντων
p. 3. ὁ μὲν κατὰ πρόσωπον,
κεῖνος δ' ἐπ' ὧτα πίπτῃ,
οἱ δ' οὐχ ὄλον πέσοντες
παρὰ τοὺς πόδας φέρωνται.
25 Εἰ δὴ τὰ τοιάδ' ἐστίν,
ἔγω μὲν οὐδὲν ἔξω
παρὰ τῆς τύχης δέεσθαι
πλὴν τ' ἀμελεῖν ἔμοιο,
ἦν γὰρ θέλη ἄθυρεῖν,
30 δίσκον, σόλον τε βάλλοιο,
φοιτᾶν δὲ, καποδημεῖν
μέλλουσι, – ἔχοι κάμηλον.¹³³

Ódák
[340] 1.
Tychéhez / A Szerencséhez¹³⁵

Nem hallja az emberek
imáit és kéréseit,
mivel Tyché süket,
mivel Tyché vak,
nem látja a könyörgőket.
Ezért nem tartós,
nem biztos az ajándék,
amely Tychétől való.
Tyché ugyanis játszik,
elpusztítva azt, ami elkészült,
eloldja, amit megkötött,
tönkreteszi, amit elrendezett,
elejti, amit fölemelt.
Van, akiket tenyerében hordoz,
és az Olympos csúcsára emel,
másokat a földre taszít,
a szakadékba lök.
Van, akire akkora
terheket rak,
hogy az úton haladók közül
az egyik arcra,
a másik pedig a fülére esik,
akik viszont nem esnek el teljesen,
lábaknál (?) vonszolják magukat.
Ha mindez így van,
én semmi mást nem
kérhetek majd a szerencsétől,
mint hogy hagyjon békén engem,
ha pedig játszani volna kedve,
diszkoszt vagy hajítókorongot dobhat,
ha pedig kóborolni vagy elutazni
akarna – legyen tevéje.

131 A görög szöveg mellett álló betűvel az Ungvárnémeti Tóth által megadott sorszámozást közlöm, dőlt betűvel pedig a kéziratban nem szereplő, ám a tájékozódást segítő oldalszámozást adom meg, így: p. 5. Kapcsos zárójelben az Ungvárnémeti Tóth-kiadás szövegközlésének sorszámát adom meg, így: [340]. A tájékozódást segíti a szövegváltozatokról jelen tanulmány elején közölt táblázat is.

132 A kézirat 1–32. sorát alkotó óda magyar nyelvű átdolgozott változatát lásd az 1816. évi kötet ódái és epigrammái között: IX. A' SZERENCSE. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 232.

133 A vers görög címében a Szerencse (Tyché) megszemélyesítve, nagybetűvel szerepel.

[341] β.

Εἰς τὴν Ἀρετὴν

Ἵφίζη κορυφῇ ὄρους Ὀλύμπου
γεννηθεῖσα θεός, τέκος Μεγίστου,
35 ἀνθρώποις, Ἀρετῇ, μόρος κρατίστου,
ἢ καὶ πρωτοτόκου κρατεῖς Ἀθήνης
τῆς σοὶ τὰς μὲν ὁδοὺς ὀδηγεούσης,
βλαψούσης δε βροτοὺς, θεοὺς δε μούνης.
Ὅσση σοὶ δύναμις, μάλ' ἐστὶ δῆλον,
40 ὅσσον κάλλος ἔχεις, ὁρῶσι πάντες
p. 4. εἰ μὲν γὰρ σὺ τεὸν φάος πρὸς ἡμᾶς
χρῦσσον, καὶ κρατερὸν φάος προβάλλεις,
ἐξαυθις γένηται, σκότους φυγόντος,
ἄως νεκτάρων πνέουσ' ἄρωμα,
45 ἐμβάλλουσ' ἀνέμοις βροτοῖσι θυμὸν.
Οὕτω ταῦτα πᾶν ἰδοῦσιν ἐσθλοὶ,
μῆδ' αἰνοὶ φανερώς ἀπαρνέονται.
Τίπτ' οὖν ὦ θύγατερ Διὸς κρατοῦντος
κεῖσαι ἐν κόνεσι φθόνου πελιδνοῦ;
50 Καὶ πῶς κύδεά σου πατοῦσι φαῦλοι;
Ἵ Μοῖρα χαλεπὴ προσωπολήπτα,
ἀγνοοῖς μάλᾳ μὲν, τινι προσηκει
μισθός, δῶρα δέ σου δίδως πονηροῖς,
λείπουσ' ἐν χαλεποῖς πόνουσιν ἐσθλοῦς.
55 Ἀλλ', εἰ πᾶν ὁ θέλεις, δύναιο πράττειν,
οὐπως ἐξ ἀρετῆς λαβεῖν θρίαμβον,
τὴν γὰρ πολλακί μὲν λιπεῖ τὸ γῆρας,
σὺν τοῖς τῆς ἀγαθῆς τύχης φίλοισι.
Κύδος δ' οὐποθ' εἰοῖς προσήκον ἄθλοισι.

p. 5. [342] γ.

Εἰς τοὺς Παννονίους¹³⁴

60 Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς τῶν παραχωρίων
ὁ μὴ δοκῆσας ἀσφαλῆως ἰδεῖν,
καὶ καυχᾶσθαι, ὥς ἄγανται
Παννονιοὶ τα ἐκείνου ἦθη¹³⁵

[341] 2.

Αρετέῃ / Az Erényhez¹³⁷

Űlj le az Olympos csúcán
született isten, a Legnagyobb sarja,
az emberek között, Areté; a legnagyobb sorshatalom,
aki hatalmasabb vagy a korábban született Athénénél is,
aki neked kalauzként utat mutat,
és aki ártani képes halandóknak, és egyedülként az isteneknek.
Hogy mennyi hatalmad van, igen világos,
hogy mennyi szépséged van, mindenki látja.
Ha ugyanis a te fényedet, ezt a ragyogó
és erős fényt nekünk odadobod,
a sötét elmúltán, azonnal isteni fűszerillatot
árasztó hajnal támad,
amely fuvallataival lelket önt a halandókba.
Hogy ez így van, a derék emberek tudják,
és még az elvetemültek sem tagadják nyíltan.
Ó, uralkodó Zeus leánya, akkor miért
heversz a sápadt irigység porában?
S hogyan tapodhatják hírnevedet a hitványak?
Ó, személyeket nehezen válogató Moira,
nagyon nem tudod, kinek jár
a jutalom, hiszen ajándékokat gonoszoknak adod,
míg nehéz gyötrelmek között hagyod a derék embereket.
Ha azonban mindent, amit akarsz, véghez vihetnél,
az erényért akkor sem kaphatnál elismerést,
azt ugyanis sokszor az öregség elhanyagolja,
a jó szerencse barátaival együtt.
A hírnév nem jár együtt az érte végzett fáradozással.

[342] 3.

A magyarokhoz

1. Senki nincs a szomszédaink közül,
aki ne vélné úgy, hogy biztosan tudja,
és dicsekszik is vele, hogy mennyire csodálják
a magyarok az ő szokásaikat.

134 A kézirat 60–139. sorát alkotó óda átdolgozott magyar és görög változatát lásd az 1818. évi kötet ódái között: V. Α ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΟΥΓΓΑΡΩΝ / V. MAGYAR NYELV. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 368–371. A magyar fordításban az egyes strófák után kurzívval tüntettem föl, hogy az 1818. évi változat melyik strófája feleltethető meg az adott szövegrésznek. Ungvárnémeti Tóth eredeti szövege nem tartalmazza a strófák számozását.

135 A vers címében és szövegében az Erény (Areté) megszemélyesítve, nagybetűvel szerepel.

Καλῶς ὁ μὲν νῦν φθέγγεται Ἰταλός,
 65 μῆδ' ἔστι καλὴ Παιονίας κόρη,
 ἣ οὐκ ἐπίστασθαι τυχοῦσα
 Ἰταλῆς ἐν ἄγωνι γλώττην,
 Σοφὴ δὲ ἡ μὲν τῶν πάνυ Βριτόνων,
 Τῶν Τευτόνων δ' αὐτὴ γλώττα νομίζεται,
 70 καὶ Οὔννος, ὧν ταῦται ἄπειρος
 οὐ δύναται ξύνετος γενέσθαι.
 Θαύμασσε Ρώμῃ τῆς πάλαι Ἑλλάδος
 τῆς δεινότητος τοῦ κρατερώς λέγειν,
 καὶ βῆσε κείνης οὐκ ἄπιστος
 75 ἡ θυγάτηρ κατα μητρὸς ἴχνη.

 Τίμησε δεινοῦς Τοῦλλιος ἄνερας
 τοὺς τῶν Ἀθηνῶν τῶν καλοκαγαθῶν,
 p. 6. τίμησ' ὁ ἐκ Ρώμης Ὀμηρος,
 Βιργιλίος, τὸν Ἴων' Ὀμήρον·
 80 Ἦσκει δ' ὁμοίως ὄντινά τις λόγον
 ἐκ τῆς ἑαυτοῦ μητέρος ἦκοεν,
 ἐκ δ' ἀνθέων τῶν ἀλλοφύλων
 τῆ πατριᾶ στεφάνους ἔδησε.

 Οἱ τόνγ' Ὀμηρον, τόν τε Θεόκριτον
 85 καὶ τὸν Μένανδρον, τόν τε σοφὸν Φρύγα
 δεινῶς ἀναγνόντες ποιηταὶ
 τοῦ καλοῦ, ἐς κραδίην Κυρίνου
 του μέχρι πολλοῦ πάντα νεωτέρου,
 βάλλουσι τιμῆν, καὶ ἐπιθυμίαν,
 90 ὁ Πλίνιος δ' αὐτὸν φρονῆσαι,
 φιλοσοφεῖν Σενεκάς διδάξεν.
 Ἄλλως παρ' ἡμῶν πάντα τα γίνεται,
 ὁ μὲν γὰρ Οὔννος τας φρενας ἦδεται,
 ἐσθλός, πολὺγλωττος τ' ἀκούων,
 95 πολλακί καὶ ἰδίης ἄπειρος

 Γλώττης, μάθων γὰρ καδδύναμιν, μόνην
 τῶν ἀλλοφώνων Γραμματικὴν τυχεῖ
 p. 7. συμμινύων, ἣν ἀγνοῆσαι
 βέλτερον ἔστ' ἰδίης ἀπείροις·

2. Szépen cseng az olasz,
 nincs olyan szép paioniai¹³⁸ leány,
 aki ne lenne tisztában azzal,
 milyen előnyt ad Itália nyelve.
 3. Bölcsnek tartják a kiváló angolok
 és a németek nyelvét is,
 És az a magyar, aki e kettőben járatlan,
 nem válhat művelt emberré.
 4. Csodálta Róma a régi Hellas
 különös érzékét a hatásos beszédre,
 és leghűbb leányaként
 lépett az anya nyomdokába.
 (1818: 1. strófa)
 5. Tullius becsülte a derék és bölcs
 Athén remekül szónokló férfait,
 Róma Homérosa, Vergilius
 becsülte az ión Homéroszt.
 6. De ki-ki ugyanúgy használja azt a nyelvet,
 amelyet saját édesanyjától hallott,
 és az idegen virágokból koszorúkat
 kötött a hazájának.
 (1818: 2. strófa)
 7. Azok a költők, akik Homéroszt és Theokritost,
 Menandrost és a bölcs phrygiait
 értőn olvasták,
 a szép iránt Quirinus szívében,
 8. aki mindenben sokkal fiatalabb,
 megbecsülést és vágyat keltenek,
 a tudós gondolkodásra pedig Plinius,
 a filozófiára Seneca tanította őt.
 9. Nálunk mindez másképp történik.
 Az a magyar ugyanis, akinek a tudás okoz örömet,
 és derék, sok nyelven tudó ember hírében áll,
 gyakran járatlan a saját
 (1818: 3. strófa)
 10. nyelvében. Ereje szerint tanul ugyanis, s csak
 az idegen nyelvűek nyelvtanával foglalkozik,
 amit jobb nem ismerni annak,
 aki sajátjában járatlan.
 (1818: 3. strófa)

136 A kéziratban egyértelműen a Paionia alak szerepel, amelyet Ungvárnémeti Tóth Pannoniával azonosít. A két, egymástól távoli terület Appianusig visszanyúló, a humanista történetírásban is jelen lévő azonosításáról lásd Ifj. HORVÁTH János, „P. mester és műve (Első közlemény)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 70 (1966): 1–53, 18–19.

100 Οὕτως ὑπ' Ἀρκτῶ αἱ Δρύαδες θεαὶ
βλάπτουσι καλὸν τῆς Ἀσίας φυτὸν,
οὕτω διαφθείρει γεωργὸς
κέδρινον ἐξ Ἀσίας κλάδισκον·

Οὕτω τὸ δένδρον τὸν Διὸς ἄετον,
105 τὸν τοῦ κερανοῦ πιστὸν ὑπηρέτην
Τρινακρῆς ἔλθοντ' ἀπ' Αἴτνης
δεξιόμενον γ' ἀγαψύξον οἴκοι

Νανῶδες ἔσται ὧδε κατ' ἄερα·
ἔστιν δε δένδρων πόλλ' ἀπὸ τῶν τράγων,
110 μικρῶν τε σκοληκῶν ὑπ' ἄρκτῳ
Κύπριδι θ' ἑσπερια βλαβέντα.
Γλώσση μὲν ἴση Παννονίων πέλει,
ὡς ἴσα κείνων καὶ τα βαδίσματα,
Πειθῶ δὲ τῆς φθογγῆς γλυκεῖα
115 στρογγύλου ἐκ στόματος ῥέουσης.

Γραφθέντα δ' αὐτῶν γράμματα μηδενὶ
μεῖζω τοῦ ὄντος προσβαλεῖ ἐπιδα,
p. 8. Οὔννοις γὰρ οὐ πλείω δέδεικται
γράμματα τῶν μάλα συμφερόντων.

120 Ἔχουσιν αὐτοὶ καὶ φρένα, καὶ λόγον
καὶ νοῦν ἐπ' ἑσθλοῖς, εὐπορίαν τ' ἐπι
τέχναισι, – τόσσω μᾶλλον, ὅσσω
πλείον' ἔχουσι γένη διῶξαι·
Πέτανται ἤδη Τεύτονες, οἱ πάρος
125 φαῦλοι, πέτανται ὕψι κατ' αἴθερα,
εἰ γὰρ τι εὐρήκασιν ἄλλοι,
εἰς ἰδίην προφέρουσι γλώττην.

Οὐκ ἄλλη Οὔννοις ἔστιν ἁμαρτία,
πλὴν τωγνοῆσαι τῶν Προγόνων τρόπους,
130 ἔῃς τε γλώττης δεινότητα,
καὶ τὸν ἀλήθε' ἐπαῖνον ἔθνων·

χαίρουσι πολλοὶ τοῦνομα μὲν καλὸν
ἔχοντες αὐτῶν, πράγματ' ἀπίστατοι,
οἳ τ' ἄλλα μὲν σκόψαντες ἔθνη,
135 οἳ δ' ἴδιον καθορῶντες ἔθνος

11. A Dryas istennők északon
így teszik tönkre Ázsia szép növényét,
így pusztítja a földműves
az ázsiai cédrusfa hajtását.
(1818: 5. strófa)

12. Így az a fa, amely Zeus sasát,
a villám hűségese szolgáját,
aki megjárta a trinakriai Aitnát,
befogadja és felfrissíti otthon,
(1818: 4. strófa)

13. törpévé lesz az itteni levegőben.
A fák közül sokat ér kár
a kecskéktől és a kis férgektől,
az (északi) medve és a nyugati Kypriis (csillagképe) alatt.

14. A nyelve egyenes a magyaroknak,
miként egyenes a járása módja is,
a meggyöző ereje pedig édes,
amint kerek szájról folyik.
(1818: 6. strófa)

15. Megírt műveik¹³⁹ viszont senkinek
a meglévőnél nagyobb reményt nem fognak adni.
A magyaroknak ugyanis nem jelenik meg több / más
művük, mint ami jelentős haszonnal kecsegtet.

16. Van nekik tudásuk és kifejező készségük
és eszük a derék dolgokra, lehetőségük a
mesterségekre – annnyival inkább,
amennyivel több nemzedékük van, akit követnek.

17. Szárnyalnak már a németek is, akik
korábban hitványak voltak, szárnyalnak fönt az égen át,
ha ugyanis mások kitaláltak valamit,
azt a saját nyelvükre átteszik.

18. Nincs más vétjük a magyaroknak,
mint hogy nem ismerik az elődeik szokásait,
saját nyelvük nagyszerűségét,
és a népek igaz dicséretét.
(1818: 7. strófa)

19. Sokan örvendenek, milyen szép
nevet viselnek, tetteikben viszont gyalázatosak,
ócsárolják a más népeket,
lenézik a saját népüket.
(1818: 8. strófa)

137 A görög szövegben szereplő γράμματα szó *betűt* és írásművet, *műveket* is jelenthet. Itt az utóbbira utal, hiszen Ungvárnémeti Tóth a kétnyelvű kötet VI. ódájának 23. sorában saját magyar fordítása szerint inkább ebben az értelemben használja a kifejezést.

p. 9. Τίς οὖν τὸ ἔλκος τοῦ πάνου Ῥηβαῖ,
Ἴρον τὸ ἔλκος τῆς κραδῆς λαβεῖ,
εἰ μὴ ὁ μὲν Κάζιγκι καλός,
δεινότατοι δε φίλοι ἐκείνου;

Ἐπιγράμματα

[343] α.,

Οἱ ἑπτὰ θεοί

140 Ἐπτὰ θεοὺς ὁ πάλαι Φοίβην, Δία, Κύπριν, Ἄρηα,

Ἄλιον, Ἑρμείαν καὶ Κρόνον εἶχε νομος·
ἑπτὰ θεοὺς ἔχομεν καὶ νῦν κρατέοντας ἀπάντων,

145 χαλκὸν μὲν Κύπριδος, κασσίτερον δὲ Διὸς
τὸν τε Κρόνου μόλιβον, τὸν ἔπειτα σίδηρον Ἄρηος,
χρυσὸν τ' Ἀελίου παντας ἔχοντα βροτοῦς,
Ἄργυρον ὑδατόχρουν Ἑρμοῦ, τοῦ παγκρατιάστου,
καὶ τὸν τῆς Φοίβης δεῦτερον ὄντα θεῶν.

[344] β.,

Ἡ καλοκαγαθία

Τῆς καλοκαγαθίης ὀλίγοι κρατέουσι Σοφιστῶν

τοὺς δ' αὖ φιλοκάλους πάντας εἶοικε φρονεῖν,

p. 10. 150 Πολλὰ γὰρ ἐστί νοητὰ, τιν' οὐδέποτ' αἰσθάνεται τις,
τῶν περι δ' αἰσθητῶν πᾶσιν ἔνεστι νοος.

[345] γ.

Εἰς τινα τῶν ἐμεῦ φίλων¹³⁸

Ἦβην, τὴν ἄνθει, καὶ νοῦν, τον εοικότα κήπω

καὶ ψυχρὰ σκοτίη καὶ μέγα καῦμα βλαβεῖ

20. Ki fogja hát a nagyszerű Révai sebét,
a szív szent sebét magára venni,
ha nem a jó Kazinczy,
és az ő igen kiváló társai?

Epigrammák

[343] 1.

A hét isten¹³⁹

Hét istent tartottak régen számon: Phoibé,
Zeus, Kypris, Arés,

Hélios, Hermés és Kronos.

Hét istenünk van nekünk most is, akik
mindenek felett uralkodnak.

A bronz Kyprisé, az ón Zeusé,
az ólom Kronosé, aztán a vas Arésé,
az embereket rabul ejtő arany Héliosé,
a vízhez hasonlóan csillogó ezüst Hermésé,
a birkózóé (pankratión),
Phoibéé pedig az, ami második az istenek közül.

[344] 2.

A kalogathia

A szofisták közül kevesen rendelkeznek
az erkölcsi kiválósággal,

A szépség barátai viszont láthatóan mind
józanul gondolkodnak.

Sok ugyanis az (olyan) észsel fölfogható dolog,
amelyet nem lehet érzékelni,
Az érzékelhető dolgokhoz viszont mindenkinek
van esze.

[345] 3.

Az egyik barátomhoz

Az ifjúságot, amely virághoz hasonlít, és az
észt, amely kerthez fogható,

a hideg sötétség és a nagy hőség is tönkreteszi.

138 A kézirat 152–153. sorát alkotó epigramma átdolgozott magyar nyelvű változatát lásd az 1816. évi kötet ódáí és epigrammái között: XX. EGY IFIÚHOZ. UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 239.

139 A vers az ókorban ismert hét fémek kapcsolja istenekhez: bronz (Aphrodité), ón (Zeus), ólom (Kronos), vas (Arés), arany (Hélios), higany (Hermés), ezüst (Phoibé).

[346] δ.,
Εἰς τὸν Καρλοβσκιον¹⁴⁰
Οὕτως, ἦν αἰδῆς, χαλεπαὶ φεύγοντι μέριμναι,
155 ὡς παρὰ τῶν κρημνῶν εἰς ἄλα ῥέυμα πεσεῖ.
Ἄξιος εἶ τοίνυν μέγας Ἄνηρ, ὥστε γυναικῆς
μίξαιεν κισσῶ καὶ βρόδα καλὰ τεῶ.

[347] ε.,
Εἰς τὸν Καζίγκιον¹⁴¹
Τοὺς ἀνέμους χθονίους ἀοράτους μοῦνον ἀπ' ἤθων

Διακρινεῖν Κρονίδης ἄμμιν ἔδωκε θεός.
160 Οὐδεν ἀναγκαῖον τοίνυν τι εἰς τὸ πρόσωπον
βλέψειν, τοῦ γνῶναι, ποῖος ἐκεῖνος ἔη·
p. 11. Πράξεις τὴν ἀρετὴν, ἀρεταὶ δηλοῦσι τὸν ἄνδρα,

φίλον τῆς ἀρετῆς καὶ τὸν ἄποντα φιλῶ.

[348] η.
Ῥήβαϊ, καὶ Κάζιγκι¹⁴²
Ῥηβαίου ἀναγνώθι βίβλους, ὡς μὴ κακὸν εἶπης,
165 ὡς δὲ καλῶς λειξῆς, Καζίγκιον ἴσθι διῶξαι.

[346] 4.
Karlovszkyhoz
Amikor dalolsz, úgy menekülnek a nehéz gondok,
ahogy a szikláról a tengerbe esik a hullám.
Méltó vagy hát, nagy férfiu, hogy asszonyok
vegýitsenek borostyánnal rózsát neked.

[347] 5.
Kazinczyhoz
A láthatatlan szeleket nekünk, földlakók
számára egyedül
a viselkedésük alapján tette megkülönböztet-
hetővé Kronidés isten.
Nem szükséges tehát valakinek az arcába
nézni, hogy tudjuk, milyen is ő;
a tettek az erényt, az erények a férfit világitják
meg,
az erény barátját akkor is kedvelem, ha távol van.

[348] 6.
Révai és Kazinczy
Révai könyvét olvasd, hogy ne beszélj rosszul.
hogy szépen szólj, Kazinczyt tanul meg követni.

140 A kézirat 154–157. sorát alkotó epigramma átdolgozott magyar nyelvű változatát lásd az 1816. évi kötet ódái és epigrammái között: XVII. BER'SENYHEZ. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 238. Ugyanezen szöveg átdolgozott magyar és görög változatát lásd az 1818. évi kötet epigrammái között: XXXII. ΡΟΔΑ ΚΙΣΣΩΝ ΜΙΧΘΕΝΤΑ / XXXII. BERZSENYIHEZ. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 402–403.

141 A kézirat 158–163. sorát alkotó epigramma átdolgozott magyar nyelvű változatát lásd az 1816. évi kötet ódái és epigrammái között: XV. KAZINCZYHOZ. ISMÉRETLENÜL. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 237–238. Ugyanezen szöveg átdolgozott magyar és görög változatát lásd az 1818. évi kötet epigrammái között: VI. ΤΕΚΜΑΙΡΕΙ ΧΡΉΜΑ ΕΚΑΣΤΟΝ / VI. KAZINCZYHOZ. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 386–387.

142 A kézirat 164–165. sorát alkotó epigramma átdolgozott magyar nyelvű változatát lásd az 1816. évi kötet ódái és epigrammái között: XXI. RÉVAY, ÉS KAZINCZY. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 240.

[349] ζ.

Εἰς νεώτερον τινα¹⁴³

Ἄνθεά σου μεγάλην ἐμβάλλοντ' ἐλπίδα πᾶσιν,
οἴσειν σοὶ καρποὺς, τοὺς κατὰ πάντα βίον·
Πάντα δέ σον βίοτον, τῷ δένδρω ὅμοιον ἔσσεσθαι,
τῷ μετὰ τῶν καρπῶν κᾶνθος ἔχοντι καλόν.

[350] Εἰς τὴν Μοιραν

Μοιρας, της σφαλερης ουκ εστι βεβαια τα δωρα
Τοις μεν γαρ τι βαλει, τοις δ' ανα παντα λαβει.

[351] Ολιγομυθια, πολυλογια.

Παν οτιουν λεξεις, προνοιει, ευδαιμονος εστι.

Παν δ' αυ οτι δοκεις, αφρονος εστι λεγειν.

[349] 7.

Egy ifjúhoz

Virágaid nagy reményt adnak mindenkinek arra,
hogy egész életeden át gyümölcsöt hoznak majd.
Egész életed fához lesz hasonlatos,
amely a gyümölcsérés után is szép virágot hoz.

[350] A sorshoz

A sorsnak, aki ingatag, nem tartós az ajándéka.
Van ugyanis, akiknek odadob valamit, másoktól
mindent visszavesz.

[350] Szükszavúság, bőbeszédűség

Mindent, amit csak mondani fogsz, a boldog ember
előre megfontolja.

Mindent, amit gondolsz, esztelenség kimondani.

143 A kézirat 166–169. sorát alkotó epigramma átdolgozott magyar nyelvű változatát lásd az 1816. évi kötet ódái és epigrammái között: XVIII. RHÉDEY JÓSEFHEZ. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 239. Ugyanezen szöveg átdolgozott magyar és görög változatát lásd az 1818. évi kötet epigrammái között: XXXIX. ΑΝΘΟΣ ΚΑΙ ΚΑΡΠΟΣ / XXXIX. RHÉDEIHEZ. Modern kiadása: UNGVÁRNÉMETI TÓTH, *Művei*, 408–409.